

ผลกระทบของการพัฒนาการเกษตรที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

จำกัดความคำว่า

- พัฒนาการเกษตร
- การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

พัฒนาการเกษตร : หมายถึง การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติสำหรับการเกษตร เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ต่าง ๆ การค้นคว้า วิจัย และทดลองเกี่ยวกับประยุกต์วิทยาการเกษตรแผนใหม่ ตลอดจนปรับปรุงวิธีการผลิตทั้งประเภทเดิม และประเภทใหม่ การแพร่ความรู้ ชาวสารการเกษตร และวิทยาการ การสร้างทางคมนาคมและชลประทาน รวมทั้งการสร้างสถาบันสังคมเพื่อการเกษตร เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร บริการสินเชื่อ และสิทธิการถือครองที่ดิน ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม : หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคม ใคแก่ ระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนสถานภาพ บทบาท อำนาจหน้าที่ ลักษณะความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่ม และสถานภาพต่าง ๆ ในสังคม สังคมวิทยาสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ ซึ่งเป็น

พิทยา สายหู, "ปัจจัยสภาพคนในการพัฒนาการเกษตร", รายงานการสัมมนาทางวิชาการสังคมศาสตร์ ครั้งที่ ๑ เรื่อง บทบาทของสังคมศาสตร์ในการพัฒนาการเกษตรในประเทศไทย : ภาควิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พฤศจิกายน ๒๕๑๕, หน้า ๔๒.

การเปลี่ยนแปลงในระบบสังคม มีผลกระทบต่อกระเทือนความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคม และเกี่ยวข้องกับกำกับการปรับตัวของบุคคลต่าง ๆ และสถาบันต่าง ๆ ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ^๒

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในแบบแผนของการดำเนินชีวิต ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุอุปกรณ์ เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ^๓

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจจะเป็นไค้ทั้ง "สาเหตุ" หรือ "ผลกระทบ" ของการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ การพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและการปกครอง ซึ่งมักจะได้รับความสนใจก่อนเรื่องอื่นใดนั้น เมื่อทำไปแล้ว อาจก่อให้เกิดผลสะท้อนเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่ได้คาดฝันหรือมุ่งหมายไว้ก่อนก็ได้ แต่สำหรับในที่นี้ จะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในลักษณะที่เป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาทางการเกษตร ฉะนั้นจึงจำต้องศึกษาถึงการพัฒนาการเกษตรซึ่งเป็นตัวสาเหตุเสียก่อน

การพัฒนาทางการเกษตรในช่วง ๔๐ ปี เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ นั้น ส่วนใหญ่เป็นการนำเอาเทคนิควิธีการ ตลอดจนวัตถุอุปกรณ์ต่าง ๆ จากตะวันตกเข้ามาใช้จึงกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เมื่อพูดถึงการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สิ่งที่น่าจะเสียมิได้ก็คือ สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

^๒ Dawis, Kingsley, Human Society, the Macmillan Company.
New York, 1967.

^๓
Ibid.

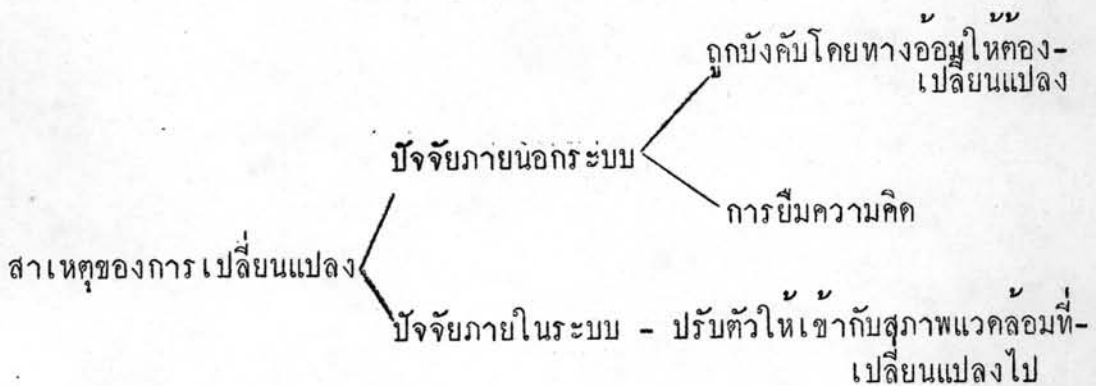

การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจาก

๑. ปัจจัยภายในระบบสังคม
๒. ปัจจัยภายนอกระบบสังคม

การเปลี่ยนแปลงของไทยในส่วนที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (การพัฒนาการเกษตร) มีสาเหตุมาจาก ปัจจัยภายนอกระบบสังคม ในลักษณะที่เป็นการถูกบังคับโดยทางอ้อมให้ต้องเปลี่ยนแปลงประการหนึ่ง และการยืมความคิดหรืออาจจะเรียกว่าเป็นการกระจายทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง

ทั้งสองประการนี้ เป็นสาเหตุที่ต่อเนื่องกัน และยังคงต่อเนื่องไปสู่ปัจจัยภายในระบบสังคม ทำให้ต้องปรับตัวตาม หรือปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกด้วย

สำหรับปัจจัยภายนอกระบบสังคม ข้อที่หนึ่ง ซึ่งเป็นการถูกบังคับโดยทางอ้อมให้ต้องเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจาก ปัญหาทางการเมือง อันได้แก่ ภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก แต่เดิมนั้น เรายังไม่ได้ตระหนักในความจริงข้อนี้ ดังจะเห็นได้ว่า อังกฤษเริ่มส่งนายครอฟอร์คมาเจรจาทำสัญญาทางไมตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๕ (รัชกาลที่ ๒) แต่ไทยยังไม่ตกลงทำสัญญาเพียงแต่ให้กรมท่าออกหนังสือรับรองว่าไทยยินดีช่วยเหลือพ่อค้าอังกฤษให้ซื้อสินค้าโดยสะดวก และจะไม่เพิ่มค่าธรรมเนียมให้สูงกว่าที่เป็นอยู่นั้น แต่ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์

ทรงเข้าพระทัยในข้อได้เปรียบของชาติตะวันตก ทั้งทางด้านความรู้ วิทยาการ กำลัง
อาวุธสมัยใหม่ และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี จึงได้ทรงเริ่มเร่งพัฒนาประเทศ
ให้ทันสมัย จัดการปกครอง การบริหารให้รัดกุมยิ่งขึ้น และส่งเสริมให้มีการเรียนรู้
วิทยาการแผนใหม่ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับอารยธรรมและความคิด
ของตะวันตก พร้อมกันนี้ ก็ทรงใช้นโยบายอันสุขุม โดยการร่วมมือกลมเกลียวกับฝรั่ง
แทนที่จะต้านทานต่อสู้^๕ ดังจะเห็นได้จาก การเริ่มทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า
กับอังกฤษในปี ๒๓๘๘ (สนธิสัญญาเบาริง) และจากนั้น ก็ได้ทำกับประเทศอื่น ๆ เรื่อยมา
จากสนธิสัญญาเบาริงนี้เอง ทำให้ไทยต้องเปิดประเทศติดต่อกับชาวตะวันตก โดย
เฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ต้องส่งชาวออกไปขายยังต่างประเทศ ชาวจึงเป็นสินค้าออกที่
สำคัญที่สุดเรื่อยมา การทำนาได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้อง
ต้องปรับปรุงการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น

ปัจจัยภายนอกระบบสังคมข้อที่สอง การยืมความคิด เมื่อจำเป็นต้องปรับปรุง
การเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น จึงมีการยืมความคิดและวิธีการจากตะวันตกเข้า
มาใช้ การยืมความคิดเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม^๖ การ
ยืมความคิดนี้ อีกนัยหนึ่งก็คือการกระจายทางวัฒนธรรมนั่นเอง ความหมายก็คือ เป็น
กรรมวิธีซึ่งระบบหรือลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมแพร่ขยายออกไป เช่น สิ่งประดิษฐ์-
ใหม่ หรือสถาบันใหม่ ๆ ซึ่งนำมาใช้ในที่แห่งหนึ่งอยู่แล้ว ได้ถูกนำไปใช้ต่อไปในบริเวณที่

^๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต. สำนักพิมพ์
คลังวิทยา (พระนคร : ๒๕๐๕) หน้า ๓๘๗.

^๖ Foster, George M., Traditional cultures : and the impact
of technological change, New York : Harper & Row publishers, 1962
p. 25.

ต่อเนื่องกันออกไปอีก จนกระทั่งมันอาจจะแพร่ขยายไปทั่วโลก ๗

การยืมความคิด หรือการกระจายทางวัฒนธรรม ในกรณีของไทยนั้นได้ดำเนินไป โดยผ่านทางกลไกทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม

โดยทางตรง ก็ได้แก่ การจ้างผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ ให้มารับราชการและเป็นที่ปรึกษาการแผ่นดิน เพื่อถ่ายทอดความรู้และเทคนิควิธีการสมัยใหม่ให้ ดังจะเห็นได้ว่า ในระยะต้นของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น เราได้จ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาเป็นที่ปรึกษาอยู่เนือง ๆ ดังเช่น.-

- นายเจ โฮมัน วัน เคอร์ ไฮเด (Mr. J. Homan Van der Heide)

เป็นอธิบดีกรมคลอง

- นายคัมบลู เอ เกรแฮม (Mr. W.A. Graham) เป็นเจ้ากรมทะเบียน

ที่ดิน

- นายอาร์.ซี.อาร์.วิลสัน (Mr. R. C.R. Wilson) เป็นเจ้ากรม

ทคน้ำ

- เซอร์ ทอมัส วอร์ด (Sir Thomas Ward) เป็นผู้เชี่ยวชาญการทคน้ำ ซึ่งอังกฤษได้อนุญาตให้ยืมตัวมาร่างโครงการทคน้ำ สำหรับพื้นที่ราบตลอดขอบเขตบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา

- นายคัมบลู เอฟ ลอยด์ (Mr. W. F. Lloyd) เป็นเจ้ากรมป่าไม้

- ดอกเตอร์ ฮิว แมคคอร์มิค สมิท (Dr. Hugh McCormic Smith)

ผู้อำนวยการพิเศษเรื่องสัตว์น้ำ ชาวอเมริกัน เป็นที่ปรึกษา

- นาย เค โทยามะ (Mr. K. Toyama) ผู้เชี่ยวชาญการทำไหมชาวญี่ปุ่นเป็นที่ปรึกษา

นอกจากจะจ้างผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ มาเป็นที่ปรึกษาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังทรงส่งพระราชโอรส และนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชาการต่าง ๆ ยังต่างประเทศ เพื่อให้กลับมาช่วยพัฒนาประเทศ

โดยทางอ้อม ก็ได้แก่ การที่เราเปิดประเทศติดต่อค้าขายกับตะวันตก การค้าขายเป็นกลไกอันหนึ่งของการกระจายวัฒนธรรมโดยออกมาในรูปของการแทรกซึม ในระยะยาวแล้วการแทรกซึมเป็นขั้นตอนอันสำคัญที่สุดอันหนึ่งของการกระจายวัฒนธรรม แต่การกระจายวัฒนธรรมก็มีข้อจำกัดอยู่เหมือนกัน ถ้าหากว่าวัฒนธรรมใหม่นั้นมีวัตถุประสงค์และระบบไม่สอดคล้องกับลักษณะและระบบของวัฒนธรรมเดิม ข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก การที่วัฒนธรรมใหม่จะขยายตัวเข้าไปได้สำเร็จนั้น ต้องขึ้นอยู่กับว่า วัฒนธรรมใหม่นั้นเข้ากันได้หรือสอดคล้องกับพื้นฐานของระบบวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมหรือไม่.

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เป็นเรื่องสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงของไทยในช่วง ๔๐ ปีนี้ แม้ว่าเราจะไม่มีความพัฒนาประเทศเป็นทางการอย่างในปัจจุบัน แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงตามแผน เพราะเกิดจากการตกลงใจที่จะพยายามปรับปรุงระบบวิธีการของตัวเองขึ้นอย่างจริงจัง และมีการขอความช่วยเหลือจากตัวแทนของการเปลี่ยนแปลง (change agent) มาช่วยปรับปรุง

ในกรณีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ให้การเปลี่ยนแปลง โดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากต่างประเทศ พร้อมทั้งพระราชโอรสและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงซึ่งสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ มาเป็นตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (change agent)

✓ Ronald Lippitt, Jeanne Watson and Bruce Westley, The Dynamics of Planned change: A comparative study of principle and techniques (New York: Harcourt, Brace & Co., 1958) p. 10.

สำหรับผู้รับการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นกลุ่มบุคคลจำนวนมาก อาจแยกออกเป็น
กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มข้าราชการ กับกลุ่มเกษตรกร

ต่อไปนี้จะพิจารณาในระบับของผู้ให้การเปลี่ยนแปลง

ที่กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ให้การเปลี่ยนแปลงก็เนื่องจาก พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริอย่างจริงจังที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (Modernization) ^๔ และเหมาะสมแก่สภาวะการณ์ ทั้งนี้ก็เพราะ นับตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา เราได้เปิดประเทศติดต่อค้าขายกับตะวันตก วัฒนธรรมและอารยธรรมต่าง ๆ ได้ขยายตัวเข้ามา ประกอบกับอิทธิพลในการแสวงหาเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นการณ์ไกล และทรงตระหนักดีว่า การจะนำประเทศให้พ้นจากภัยของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกได้นั้น จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงประเทศให้เข้าสู่ความเจริญสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า การจะพัฒนาประเทศให้ไต่ด้นั้น โครงสร้างในการบริหารเป็นกลไกสำคัญที่สุดประการหนึ่ง ซึ่งจะช่วยในทางการพัฒนาประเทศดำเนินไปได้อย่างดี พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

^๔ Modernization เป็นรูปของ acculturation ที่สำคัญที่สุดในโลกปัจจุบัน สิ่งที่เกิดขึ้นในการ modernization ก็คือ การแปรสภาพทั้งหมดของสังคมโบราณให้กลายเป็นองค์การทางสังคมที่มีลักษณะ ก้าวหน้า เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และคอนชางมีเสถียรภาพทางการเมืองเหมือนกับในโลกตะวันตก (Moore, Wilbert E, Social change, Prentice-Hall Foundations of Modern Sociology Series, 1963, Englewood Cliffs, New Jersey)

"... การปกครองบ้านเมืองของเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีปกครองที่จะให้การตั้งวางเป็นไปสะอาดทุกใดแต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อสงครามมาถึงปัจจุบัน บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้น ก็ยิ่งไม่สู้กับความทองการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงใ้มีความประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลา ให้เป็นการที่เจริญแก่บ้านเมือง."^{๑๐}

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเสียใหม่ โดยแบ่งการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น ๑๒ กระทรวง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ พร้อมกันนี้ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมนา ซึ่งเป็นกรมหนึ่งในระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์ขึ้นเป็นกระทรวงเกษตรพานิชการ.

แม้ว่ารัฐบาลจะเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการเกษตร แต่เนื่องจากยังไม่มีนโยบายแน่นอนว่าจะทำหน้าที่ในการปรับปรุงการเกษตรอย่างไร ประกอบกับความจำเป็นต้องรีบจัดการในด้านการป้องกันประเทศ รวมทั้งการปกครองหัวเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนเรื่องอื่น และที่สำคัญก็คือ รัฐบาลไม่มีเงินงบประมาณเพียงพอ รัฐบาลจึงได้ยุบกระทรวงนี้เสียในปี พ.ศ. ๒๔๓๘

ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริที่จะปรับปรุงการเกษตรมากยิ่งขึ้น และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้กระทรวงนี้ได้ทำหน้าที่ในด้านการบำรุงการเกษตรซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรง อันได้แก่การจัดการออกโฉนดที่ดิน การบำรุงการเพาะปลูก การชลประทาน ฯลฯ จึงได้สถาปนากระทรวงนี้ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ โดยให้ชื่อว่า "กระทรวงเกษตรราษการ" นับตั้งแต่นั้นมา กระทรวงเกษตร

^{๑๐} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน หน้า ๑ - ๒ อ้างในจักรกฤษณ์ นรินทีนคองการ, "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ กระทรวงมหาดไทย", (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖) หน้า ๕๔.

ก็ได้ทำหน้าที่ตามโครงสร้าง อันได้แก่ การบำรุงส่งเสริมการเกษตร ไม่ใช่การเก็บเงิน
คานา และการพิจารณาพิพากษาคืออย่างแรกก่อน

คงได้กล่าวมาแล้วว่า รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น
เป็นก้าวแรกของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ พระองค์ทรงแก้ไขโครงสร้างของ
การบริหาร เพื่อให้ทำหน้าที่ในการพัฒนาประเทศได้อย่างจริงจัง โดยแบ่งการบริหาร
ราชการแผ่นดินออกเป็น ๑๒ กระทรวง (ซึ่งแต่เดิมเป็นแบบจตุสดมภ์) หน่วยงานได้
ขยายตัวมากขึ้น จึงมีความต้องการบุคคลที่มีความรู้ซึ่งได้เล่าเรียนมาเข้ารับราชการเป็น
จำนวนมาก แต่ปรากฏว่าขาดแคลนตัวบุคคลซึ่งจะมาประจำตำแหน่ง^{๑๑} และเพราะ
ขาดตัวบุคคลนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงจำเป็นต้องที่จะต้องว่า
จ้างฝรั่งเขามาเข้ารับราชการ และเป็นທີ່ปรึกษาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ก็ได้ส่งพระเจ้า-
ลูกยาเธอและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่างประเทศเพื่อให้กลับมาเข้ารับราชการ
เพื่อแก้ปัญหาในระยะยาวเรื่องการขาดตัวบุคคลนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ นอกจากโรงเรียน
ธรรมดาแล้ว ก็ยังมีโรงเรียนซึ่งสอนวิชาเฉพาะด้าน ได้แก่ โรงเรียนเกษตรกรรม
โรงเรียนแผนที่ โรงเรียนกฎหมาย เป็นต้น

ต่อไปนี้จะพิจารณาในระคับของตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (change agent)

ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงในที่นี้ก็ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากต่างประเทศ
พร้อมทั้งพระราชโอรสและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง

(๑) ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากต่างประเทศ

^{๑๑} จรัส กัมพลากีรี (รวบรวม) "พระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เหตุขัดข้อง ๔ ประการ ซึ่งทำให้การทั้งปวงไม่
สำเร็จได้โดยเร็ว". ศิลปากร, ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๐๘.

เนื่องมาจากการขาดแคลนบุคคลที่จะเข้ารับราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องจ้างฝรั่งเข้ามารับราชการและเป็นที่ปรึกษา ด้วยค่าจ้างที่แพงมาก แต่ปรากฏว่าผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ทำงานอยู่ได้ไม่นาน ก็มักจะลาออกไป และงานที่ทำนั้นก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากกรณีของนายโฮมัน วันเคอร์ ไฮเค ผู้เชี่ยวชาญการชลประทาน (๒๔๔๕-๒๔๕๒) นายคิมบลู เอ เกรแฮม ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกโฉนดที่ดิน (๒๔๔๔- ๒๔๔๖) เซอร์ ชอมมัส วอร์ด ผู้เชี่ยวชาญการทศน้ำ (๒๔๔๖ - ๒๔๕๓) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในความจริงข้อนี้ดี ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาว่า

"... แต่การจ้างฝรั่งนั้นไม่ใช่เป็นการง่าย แลก็รู้ได้ชัดเจนอยู่ในใจด้วย ก็เห็นว่า เขาเป็นคนต่างภาษาต่างชาติ จะเชื่อถือจริงจักษ์ก็มิใช่ไรต่อเราหนักหนา ก็ชั่วแถมมาหาทรัพย์สินกลับไปบ้าน เมื่อจะว่าเขานี้ก็ไม่สุจริตกรรมแท้ เพราะบางคนซึ่งมีอหิชาศรัยดีและมีความอยากจะได้ชื่อเสียงที่ดี ถ้ามีความละเอียดอยากจะทำอยู่ทำการใหญ่คืบกันไป เขาก็ทำดีต่อเรามาก ๆ ก็คงต้องนับว่าเป็นเพื่อนกินไม่ใช่เพื่อนตาย เกือบจะทั้งนั้น" ๑๒

การที่ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศเข้ามารับราชการแล้วอยู่ได้ไม่นาน ส่วนงานที่ทำก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรนั้น ผู้เขียนเข้าใจว่า คงจะมีสาเหตุมาจากเรื่องระบบการบริหารประการหนึ่ง กับ การขาดงบประมาณที่จะดำเนินงานอีกประการหนึ่ง

ปัญหาที่เกิดจากเรื่องระบบบริหาร ซึ่งก็คือเรื่องความสัมพันธ์นั่นเอง เท่าที่พอจะมองเห็น ก็ได้แก่ -

๑. ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศที่จ้างมานั้น ส่วนใหญ่มาทำหน้าที่ในการตรวจราชการในคานต่าง ๆ เพื่อเสนอแนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลง แต่เมื่อเสนอไปแล้ว บางทีก็ไม่ได้ดำเนินการต่อไป เนื่องจากขาดงบประมาณ งานจึงไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร

๑๒ พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม ๒ (๒๕๑๖) หน้า ๑๔๖ - ๑๔๗.

๒. การขาดความไว้วางใจกันอย่างจริงจัง ทั้งนี้เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้เป็นชาวต่างประเทศ ทางฝ่ายเราก็มั่นใจว่า จะหวังดีด้วยใจจริงหรือไม่ ก็ไม่เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้างต้นนี้

๓. ระบบการบริหารในยุคนั้นเป็นระบบที่ขาดความคล่องตัว และขาดระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่แน่นอน เจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับการแต่งตั้งแล้วยากที่จะถอดถอน ก็เห็นได้จากกรณีของเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ (พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๕๒) ซึ่งไม่กล้าไปตำราชการเป็นเวลานานโดยอ้างว่าป่วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงคัดลिनพระทัยที่จะจัดการอะไรลงไปในตอนแรก จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองการถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ว่า "เดี๋ยวนี้เจ้าเจ็บก็ไม่ใช่ ไม่เจ็บก็ไม่ใช่ แต่ไม่ไ้ทำงานหลวงมาหลายปีแล้ว ไ้หนึ่งรอกุมาก็ลุดันเชิงในประเพณีราชการแล้ว เหตุฉนั้นให้หยุดรักษาตัวเสียที เมื่อหายแล้วจะทำราชการอะไรไ้จึงค่อยทำต่อไป"^{๑๓} จากพระบรมราชโองการดังกล่าวนี้เห็นไ้ว่าสาเหตุที่เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ไม่ไปตำราชการนั้น ไม่ใช่เพราะเจ็บป่วยแต่เป็นเพราะมีเรื่องช้ใจกับคณะรัฐบาลและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๑๔} เรื่องนี้แสดงไ้เห็นถึงความยุ่งยากและปัญหาเรื่องการขาดระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติของระบบราชการในสมัยนั้น

๔. เรื่องการบรรจุแต่งตั้งข้าราชการ ก็มักจะบรรจุพรรคพวกของตนเข้าทำงาน โดยถือหลักว่าเขาเป็นไ้ใคร (Quality) มากกว่าที่จะพิจารณาว่าเขาสามารถ

^{๑๓} กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๒/๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ ๑๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘

^{๑๔} กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๒/๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘

ทำอะไรไ้บ้าง (Performance) เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะปรับปรุงข้าราชการ เช่น การโยกย้าย หรือถอดถอน จึงกระทำไ้ยาก เพราะยอมตองเกรงใจกัน เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ไ้กล่าวถึงปัญหานี้ว่า

... ในกรมแผนที้นั้น เห็นด้วยเกล้าว่า ควรวางรูปการใหม่ไ้เร็วเท่าไ้ไ้ก็ยิ่งดี แต่คงจะเป็นไปไมไ้ไ้ เพราะรากหยั่งลึกเสี้ยนมากแล้ว จะรื้อถอนไ้เร็วไ้ไมไ้ไ้ เวลานี้เจ้ากรมเองก็ไม้อยู่ และถาจะเปลี่ยนแปลงการในกรมแผนที้นใหม่แล้ว ก็เห็นจะตองใช้วิธีเค็ดยอคดลงมาเสี้ยนก่อน เมื่อเค็ดยอคออกเสี้ยนก่อนแล้ว คังนี้คิดควยเกล้าว่า ไ้ต่าง ๆ ก็คงวางลงเองตามลำดับ แล้วจึงปล่อยให้แตกไ้ใหม่ ไ้งออกตามประสงค์ของรัฐบาลตอไป ๑๕

ปัญหาเรื่องระบบบริหารนั้น แม้มางข้อจะไม่เกี่ยวกับผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ โดยตรง แต่เนื่องจากเป็นเรื่องของการบริหารที่ขาดระเบียบกฎเกณฑ์ที่แน่นอน จึงยอมส่งผลให้เก็ดความคลุมเคลือและขาดความคล่องตัวในการปฏิบัติราชการ ซึ่งจะต้องกระทบกระเทือนถึงกันหมด

สำหรับเรื่องการขาดเงินทุนที่จะดำเนินงานนั้น จะเห็นไ้จากการที่รัฐบาลไ้ใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนถึงร้อยละ ๕๐ ของเงินงบประมาณในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ไปในกิจการของกระทรวงกลาโหมและมหาดไทย ๑๖ ส่วนรายจ่ายในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นมีเพียงส่วนน้อย คือเพียงร้อยละ ๑๐ ของงบประมาณ โดยเฉพาะกิจการในด้านการปรับปรุงการเกษตรนั้น ไ้งบประมาณเพียงร้อยละ ๒ เท่านั้น ๑๗

๑๕ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๒/๓ เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘.

๑๖ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย หน้า ๗ อ้างมาจาก Statistical Year Book, 1904-1940.

๑๗ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เรื่องเดิม หน้า ๗.

ที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องจาก สภาพการบ้านเมืองในขณะนั้นกำลังอยู่ในภาวะที่เป็นอันตราย ต่อเอกราช และความมั่นคงของประเทศ อันเนื่องมาจากการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก รัฐบาลจึงจำเป็นต้องรีบจัดการในด้านการป้องกันประเทศ รวมทั้งการปกครองหัวเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนเรื่องอื่น เพราะฉะนั้นความคิดที่จะบำรุงการเกษตรให้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจึงต้องรอไว้ก่อน

กิจการในด้านการพัฒนาการเกษตรนั้น จะต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก เมื่อขาดแคลนเงินทุนเช่นนี้ จึงทำให้โครงการต่าง ๆ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศได้เสนอมา อันใดแก่ โครงการสร้างเขื่อนเพื่อทดน้ำ และระบายน้ำที่ชัยนาท โครงการขุดลอกและซ่อมคลองต่าง ๆ ฯลฯ ต้องเป็นอันระงับไป

(๒) พระราชโอรสและนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง

ถ้าจะพิจารณาในระดับเสนาบดีกระทรวงเกษตรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ อันเป็นปีที่ตั้งกระทรวง จนกระทั่งถึงปี ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในระยะ ๔๐ ปีนี้ มีเสนาบดีทั้งหมด ๖ ท่าน เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ ๒ ท่าน ได้แก่ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ สำเร็จวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษ กับ เจ้าพระยาพลเทพ (เฉลิม โกมารกุล ณ นคร) ซึ่งเป็นนักเรียนทุนรัฐบาล สำเร็จวิชาการบัญชีจากประเทศอังกฤษ

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๖๓ แม้วาพระองค์จะมีได้ทรงศึกษามาทางด้านการเกษตร แต่ก็นับว่า ได้มีบทบาทในการปูพื้นฐานให้กระทรวงเกษตรในด้านกฎหมายและพระราชบัญญัติต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จาก การออกพระราชบัญญัติโฉนดที่ดินให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเยี่ยงประเทศตะวันตกทั้งหลาย

สำหรับเจ้าพระยาพลเทพนั้น เดิมท่านรับราชการอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านบัญชีและการคลัง ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ใน

หน้าที่ราชการ เมื่อมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ก็ได้จัดการในเรื่องการเงินภายในกระทรวงเกษตรธิการให้เป็นที่เรียบร้อย สิ่งใดควรประหยัดท่านก็ช่วยประหยัด เพราะสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งอยู่นั้น (๒๔๖๓ - ๒๔๗๓) เศรษฐกิจกำลังตกต่ำ ฐานะทางการเงินของประเทศก็ซบเซา คุณภาพ ท่านจึงมีบทบาทสำคัญในการตัดทอนรายจ่าย และปลดข้าราชการที่เกินความจำเป็นออกจากราชการ เพื่อช่วยให้ฐานะทางการเงินของประเทศอยู่ในคุณภาพ.

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่ตั้งกระทรวงเกษตรพานิชการ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตยในปี ๒๔๗๕ นั้น เสนาบดีทุกท่านมิได้มีความรู้ทางการเกษตรโดยตรง ได้แก่ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์เป็นทหาร เจ้าพระยาพลเทพมีความรู้ทางการบัญชี กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์และเจ้าพระยาพิชัยญาติ เป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เคยเป็นอธิบดีกรมมา และเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการมาแล้ว

ถึงแม้ว่าทุกท่านจะมิได้มีความรู้ทางการเกษตรโดยตรง แต่ท่านเหล่านั้นก็ได้นำประสบการณ์ที่ได้จากการรับราชการมานาน เข้าช่วยในการตัดสินใจที่จะดำเนินนโยบายให้เหมาะสม โดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากต่างประเทศเป็นผู้ให้คำแนะนำต่าง ๆ

ในค่านของนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง :

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓ มีนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงซึ่งไปศึกษาวิชาการเพาะปลูกจากประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา ๔ ปี ชื่อ นายเจริญ สำเร็จการศึกษากลับมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีพระบรมราชโองการให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ทดสอบความรู้ เพื่อพิจารณาเห็นว่าเหมาะสมที่จะให้ทำงานในตำแหน่งใด หลังจากนี้

พระยาศุทธิสุนทรยศศักดิ์ได้ทดสอบความรู้นายเจริญแล้วเห็นว่า นายเจริญมีความรู้ทางการเพาะปลูกแต่ในด้านทฤษฎี ส่วนด้านปฏิบัติมีน้อย ^{๑๘} จึงได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ถ้าจะให้ นายเจริญเข้ารับราชการในกระทรวงเกษตรธิการ ในส่วนที่เกี่ยวกับการคลัง ก็จะได้ประโยชน์จากความรู้ที่เล่าเรียนมา จึงควรที่จะให้นายเจริญรับราชการในกระทรวงเกษตรธิการในส่วนที่จะจัดบำรุงการเพาะปลูก ตั้งต้นขึ้นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก ซึ่งจะได้อาศัยความรู้ที่เรียนมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย ในการที่จะตั้งที่ทำการเพาะปลูกทดลองของรัฐบาล ซึ่งเรียกว่า Botanical garden หรือ Experimental ground เช่นเดียวกับในต่างประเทศ เพราะเรื่องนี้ได้เคยพูดกันมานานแล้ว แต่ยังไม่ทำอะไรได้ ^{๑๙} ดังนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเจริญเป็น "ผู้ตรวจการเพาะปลูก"

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้นำเรื่องการจัดตั้งสวนทดลองของนายเจริญเข้าปรึกษาหารือในที่ประชุมเสนาบดีเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ จากการพิจารณาเรื่องนี้ เสนาบดีมีความเห็นขัดแย้งกัน ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าควรจัดเพราะจะเป็นประโยชน์ แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพไม่ทรงเห็นด้วย เพราะได้พิจารณาเห็นว่านายเจริญไม่มีความรู้พอที่จะจัดดำเนินการตามนั้นได้ จึงเห็นสมควรให้นายเจริญออกไปดูการทดลองปลูกพรรณไม้ที่ไซ่ง่อนเสียก่อน ^{๒๐}

^{๑๘} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๑ พระยาศุทธิสุนทรยศศักดิ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ เรื่องได้สวนความรู้นายเจริญในทางเพาะปลูก ๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐.

^{๑๙} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๐.

^{๒๐} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๑ รายงานการประชุมเสนาบดี ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๒๐.

หลังจากที่นายเจริญถูกส่งไปทำงานที่ไซ่งอนได้ประมาณ ๓ เดือน รัฐบาลก็ได้
รับรายงานจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ไซ่งอนว่า "พนักงานเกษตรที่นั่นรู้ดีกว่านายเจริญไม่มี
ความรู้ทางการเกษตรเลย" ^{๒๑} เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
ทรงมีพระราชดำรัสว่า

... เรื่องนี้ร้ายมาก ใคนี่ก็อยู่แต่แรกแล้ว ถามอะไรไม่เห็นมันได้เรื่อง ไปทาง
ไหน แต่ครั้นจะพูดไปเถา เขาก็บอกว่ามันรู เราก็ไม่ได้อะไรเลยเสียใจ ความรูเรา
มันก็ไม่พอจะไล่เลี้ยงเอง นายหนาฝรั่งเศสตรงที่จะกล่าววากลิ้นไม่เขาคายไม่ออก
ขอให้ไปถามปัญหาข้อของนี้ที่กรมหลวงดำรงว่าจะทำอย่างไรดี. ^{๒๒}

ในที่สุดรัฐบาลก็ได้เรียกตัวนายเจริญกลับมา และให้ย้ายไปทำงานในกระทรวง
ยุติธรรม ความคิดเรื่องการจัดสวนทดลองที่สวนดุสิตจึงได้เลิกลงไป เพราะขาดตัวบุคคล
ที่มีความรู้พอที่จะดำเนินการได้

กรณีของนายเจริญนั้น ถ้าดูจากรายงานของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ไซ่งอนจะเห็นว่า
นายเจริญไม่มีความรู้ทางการเกษตรเลย แต่ตามความเห็นของผู้เขียนเข้าใจว่า คงไม่
เป็นเช่นนั้น เพราะนายเจริญได้สำเร็จวิชาการเพาะปลูกกลับมาและเรียนอยู่ที่ฝรั่งเศส
ถึง ๔ ปี ความรู้ที่นายเจริญมีอยู่คงจะเป็นความรู้ทางทฤษฎีเท่านั้น ดังที่พระยาวิสุทธิ-
สุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความรู้ทางทฤษฎี
ที่นายเจริญมีอยู่ ก็เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชเมืองหนาวเป็นส่วนใหญ่ ประกอบ
กับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ระหว่างยุโรปกับเราก็ตกต่างกันมาก พืชพันธุ์ธัญญาหาร
จึงแตกต่างกันด้วย ของเราเป็นพืชในเขตร้อนเมืองร้อน ของยุโรปเป็นพืชในเขตอบอุ่น
การเพาะปลูกในบ้านเมืองเราก็คงทำได้ยากกว่า เรียกกันว่ามีที่คืนที่ไหนก็ปลูกพืชได้เท่านั้น

^{๒๑}

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๑
พระราชกระแสดำรัสรัชกาลที่ ๕ ถึงเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ๒๐ มกราคม

ร.ศ. ๑๒๑.

^{๒๒}

เรื่องเดียวกัน

เราจะพบปัญหาในกรณีที่จะทำการเพาะปลูกขนาดใหญ่ เช่นทำไร่ ทำนา ทำสวน ซึ่งต้องอาศัยความรู้เข้าช่วย แต่ในยุโรปนั้นการเพาะปลูกของอาศัยวิชาการเข้าช่วยมาก เนื่องจากดินฟ้าอากาศในแต่ละฤดูกาลแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อลักษณะพื้นฐานโดยทั่วไปแตกต่างกันเช่นนี้ วิธีการแก้ปัญหาที่ย่อมต้องต่างกันด้วย ฉะนั้นจึงไม่อาจนำวิธีการเหล่านั้นมาใช้กับประเทศของเราได้ และเมื่อนายเจริญไปดูงานที่ไชงฮอน การที่พนักงานเกษตรที่นั่นรายงานว่า นายเจริญไม่มีความรู้ทางเกษตรเลย ก็เพราะไชงฮอนกับเมืองเรามีสภาพดินฟ้าอากาศ ลักษณะของพืชพันธุ์คล้ายคลึงกัน เนื่องจากอยู่ในเขตร้อนเมืองร้อนด้วยกัน ฉะนั้นเมื่อนายเจริญไม่มีความรู้เกี่ยวกับพืชเมืองร้อน พนักงานเกษตรที่ไชงฮอนจึงเข้าใจว่า นายเจริญไม่มีความรู้ทางการเกษตรเลย

สืบเนื่องจากปัญหาการขาดคนที่มีความรู้ความสามารถทางการเกษตรมาช่วยดำเนินการปรับปรุงการเพาะปลูกนี้เอง กระทรวงเกษตรราธิการจึงได้จัดการศึกษาค้นการเกษตร โดยรวมโรงเรียนกรมคลอง โรงเรียนแผนที่ และโรงเรียนช่างไหม ขึ้นเป็น "โรงเรียนกระทรวงเกษตรราธิการ" เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑^{๒๓} จุดประสงค์สำคัญของโรงเรียนนี้ก็คือ การเตรียมคนเพื่อเข้ารับราชการในกระทรวงเกษตรราธิการ และเมื่อคนไทยทำงานตำแหน่งสูง ๆ มากแล้ว ก็จะเป็นการช่วยลดจำนวนชาวต่างประเทศให้น้อยลงได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือถ้าจะส่งนักเรียนออกไปเล่าเรียนในต่างประเทศก็จะเป็นการสะดวกและเร็วขึ้นมาก เพราะนักเรียนไม่จำเป็นต้องเรียนวิชาสามัญต่าง ๆ อีก เพราะได้เรียนมาแล้ว และยังช่วยให้มีพื้นฐานความรู้ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับวิชาเทคนิคอีกด้วย

แนวความคิดเรื่องการจัดโรงเรียนเกษตรราธิการนี้ มีผลให้รัฐบาลต้องขยายการศึกษาทางด้านการเกษตรในเวลาต่อมา

^{๒๓} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ.๕/๕ โรงเรียนกระทรวงเกษตรราธิการ ๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๗.

สำหรับผู้รับการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นกลุ่มบุคคลจำนวนมาก อาจแยกออกเป็น
กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มข้าราชการ กับ กลุ่มเกษตรกร

สิ่งสำคัญที่สุดในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงใด ๆ นั้น ก็อยู่ที่การสื่อสารความคิด
ระหว่างผู้ให้การเปลี่ยนแปลงหรือตัวแทนการเปลี่ยนแปลง กับ ผู้รับการเปลี่ยนแปลง ว่าจะ
สำเร็จผลเพียงใด ทั้งนี้เพราะต่างฝ่ายอาจจะมีพื้นเพ ความรู้ ความคิด และทัศนคติ จาก
แบบสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน และแม้ว่าจะอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน แต่
ถ้าแตกต่างกันในความรู้ ความคิด ทัศนคติ ตลอดจนประสบการณ์ การสื่อความคิดระหว่าง
บุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ ก็อาจไม่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็เป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของไทย โดยจะแยกพิจารณา
เป็น ๒ ฝ่าย คือ ผู้ให้การเปลี่ยนแปลงหรือตัวแทนการเปลี่ยนแปลง กับผู้รับการเปลี่ยน
แปลงซึ่งเป็นกลุ่มข้าราชการฝ่ายหนึ่ง และเป็นกลุ่มเกษตรกรอีกฝ่ายหนึ่ง

ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใคมีนักเรียนที่จบ
การศึกษาจากต่างประเทศ กลับเข้ามารับราชการมากขึ้น ข้าราชการรุ่นเก่า ไม่ค่อยยอม
รับพวกข้าราชการรุ่นใหม่ เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ไคกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงปัญหานี้ว่า

... การที่จะหาข้าราชการมารับหน้าที่ให้เหมาะแก่เวลานี้ เป็นการยากอยู่ส่วนหนึ่ง
เพราะจะไชคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้วิชาการเพาะปลูกตามแบบยุโรปอย่างเดียว บางที่
ความมุ่งหมายอันนี้จะไม่สำเร็จตลอดไปไคดังประสงค์ เพราะการเพาะปลูกใน
ประเทศสยามจนถึงเวลานี้ ก็ยังทำอยู่ตามแบบโบราณไคอย่างมาก จึงจำเป็นจะต้อง
สอนผู้นอนุโฒมิให้การเพาะปลูกที่จะบำรุงต่อไปไคอยู่เปลี่ยนแปลงไปตามสมควร
จนกว่าจะไคเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ทันเวลา เหตุฉฉนี้ ชาพระพุททเจ้า จึงเห็นควย
เกล้าว่า ชาหลวงเกษตรกรที่จะจัดตั้งขึ้นประจำมณฑลกรงเทพานนี้ ควรเป็นชากรูการ
กระทรวงเกษตรกรที่มีความรู้ ความชำนาญในการทำเรือกสวนไรนา และเป็นผู็ที่รู้จัก
ธรรมเนียมของชาวสวน ชาวนา ที่นิยมกันมาแต่กาลก่อน จนถึงบัดนี้. ๒๔

๒๔
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๒
เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ เรื่องการตั้งชาหลวงเกษตรกร
๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงแนวนโยบาย
ในการที่จะทำให้คนรุ่นเก่า กับคนรุ่นใหม่ ทำงานควยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพว่า

๑. ความลำบากของเรา ในการที่จะใช้คนใหม่ถ้าคนเก่า มีไปคนละทาง มั่งไม่
ใคร่ผลดีตั้งประสงค์ ไม่เฉพาะแต่การเพาะปลูกทั่วไปทุกอย่าง คนชั้นใหม่ไม่รู้จักการเก่า
แต่มีความรู้เคยเห็นการงานที่ศิวิริบูรณ์ แต่เพราะความสามารถที่จะวางแผนอย่าง
สอนกันไม่ใคร่ เกี่ยวแก่ผู้คนคน จึงมักใช้ความรู้คิดแปลงการเก่าไม่ใคร่ไหว
เลยหมกมุ่นสนใจไปไม่ใคร่การสำเร็จ ขางฝ่ายคนชั้นเก่าตั้งใจจะทำให้ดี แต่พื้น
ความรู้ไม่มี จะแลดูอะไรก็เป็นการทำงานไปหมด การทดลองจึงมีการพลาดมาก
เป็นครุ เมื่ออาศัยการที่เขวทคลองมาแล้วเป็นทางความรู้ไม่ใคร่ ทองงมไปใหม่
งมไปพลาดหนักเขา ก็เลยท้อใจลงงนงวนต่อไปอีก

๒. ความต้องการของเรา ต้องการให้รู้ทั้งนอก ทั้งใน ทั้งใหม่ ทั้งเก่า ประกอบกัน
ไว้ ซึ่งเป็นข้อขัดสนอย่างเอกอยู่ในเวลานี้ ถึงจะบุนไปก็หาไม่ใคร่ แต่ทางที่จะฉวง
ขามความลำบากมืออยู่อย่างเดียว แต่ควยความสอดคล้องและหมั่นคิดหมั่นตรวจของ
เสนาบดีเจ้ากระทรวง อยุ่พลอยให้ความรู้วันรมยวาทิ พอใจแล้ว เกิดขึ้นในใจ
พยายามที่จะจัดให้ดีที่สุดยิ่งขึ้นอยู่เสมอ นี้เป็นทุนสำคัญของเสนาบดี แต่ยังคงมี
วิธีที่ดีที่จะทำคนใหม่แลคนเก่า เจือกันเข้าให้ใคร่ ไหลคนเก่าใคร่เรียนวิชาอย่างใหม่
จากผู้ที่อ่อนกว่าตัว โดยไม่ต้องนึกอวยใจว่าเป็นลูกศิษย์เด็ก ขวงฝ่ายนักเรียนที่มี
ความรู้กว้างขวางก็เหมือนกัน ทองชักโยงให้เรียนความรู้จากผู้ใหญ่ซึ่งมีความชำนาญ
พื้นเมือง โดยอย่าให้รู้สึกว่าเป็นลูกศิษย์ตาครูบาเถื่อน ซึ่งไม่รู้จักอะไร แมแต่
อุลิตแมนตารีของกรเพาะปลูก ข้อขัดของซึ่งคนสองชั้นนี้เข้ากันไม่ใคร่ ด้วยวิธีเช่น
ที่กล่าวมานี้ ทางที่จะทำให้เป็นผลดีขึ้นใคร่เป็นสำคัญอยู่ที่ตัวเสนาบดี ทองเลือกของ
ทางให้คนสองพวกโดยแยบคายอธิบายให้ใคร่ ให้ต่างคนต่างเห็นความรู้ของตัวบัพพอง
แลให้เห็นประโยชน์ที่ใคร่รับ ประโยชน์อันยังไม่เคยรู้ ความที่เป็นคนที่มีมานะก็คอย
คอยเสื่อมคลายลงไปทั้งสองฝ่าย แต่วางมือไม่ใคร่ ถาวางให้ขางไหนก็คงลงตาม
ความรู้และความคิดเดิม เสนาบดีที่ตั้งใจอยู่เป็นกลางแลเอาความสำเร็จของ
กระทรวงเป็นที่ตั้ง ทองแลคอยู่เป็นนิจ และพยายามที่จะจับประสานกันเข้าให้ใคร่
อยาวางธุระเลย ถ้าเช่นนั้นขั้นแรกจะใคร่คนที่คอยแยบคายขึ้นกว่าสองจำพวก
เป็นจำพวกที่สาม คือ คนชั้นเก่า แลเมื่อเข้าไปทูลนอยจะใคร่คนที่ศิวิริบูรณ์พร้อมทั้ง
ทองการ เป็นคนชั้นที่สี่คือคนใหม่จำพวกที่สองนั่นเอง เมื่อถึงเวลานั้น การจึงจะ
ดำเนินไปใคร่สะดวกตั้งปรารภณา ความสำเร็จในราชการที่เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ

สำเร็จได้ควยวิธีเช่นนี้ จึงนำมาชี้แจงให้เจ้าฟ้าง ขอให้ออไว้เป็นปอลิซี ที่จะจัดการ
ในกระทรวงให้ดียิ่งขึ้นสืบไป. ๒๕

ในความเห็นของผู้เขียน การไม่ยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างข้าราชการ
รุ่นเก่าและข้าราชการรุ่นใหม่ เป็นเรื่องธรรมดาในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้
ก็เพราะความแตกต่างกันในด้านของความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ทักษะ ทักษะ ประกอบกับ
วัยที่แตกต่างกันเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จึงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย (generation gap)
ขึ้นในความสัมพันธ์ สาเหตุก็เนื่องมาจากว่า เด็กสามารถรับสิ่งใหม่ได้เร็ว ในขณะที่ผู้ใหญ่
รับได้ช้า หรือไม่รับเลย เพราะยึดมั่นในระเบียบประเพณีเก่า ๆ มาเป็นเวลานานจึงยาก
ที่จะเปลี่ยนแปลงประการหนึ่ง อีกประการก็คือ เด็กได้เรียนรู้และพบเห็นสิ่งใหม่ ๆ
กลับมา จึงมองผู้ใหญ่ว่าเป็นคนคร่ำครึ ล้าสมัย ส่วนประการสุดท้ายก็คือทัศนคติและ
ความต้องการแตกต่างกัน ทั้งนี้ก็เพราะเด็กมีโอกาสที่จะเรียนรู้จะทดลองมากกว่าเนื่อง-
จากอายุยังน้อย ส่วนผู้ใหญ่ก็มีอายุมากแล้ว โอกาสที่จะเรียนรู้และทดลองไม่ค่อยมี ฉะนั้น
ผู้ใหญ่จึงต้องการความมั่นคงแน่นอน จุดสำคัญจึงอยู่ที่การนำเอาความรู้ ความคิดของ
ข้าราชการรุ่นเก่าและรุ่นใหม่มาผสมผสานกันเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ ดัง
พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้างต้นนี้

ปัญหาการสื่อสารความคิดระหว่างผู้ให้การเปลี่ยนแปลง กับผู้รับการเปลี่ยนแปลง
ในอีกกรณีหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับเกษตรกร จะเห็นได้จากเรื่องการบำรุงส่งเสริมการเพาะปลูก-
ข้าว ทั้งนี้เพราะการผลิตข้าวในครั้งนั้น มีปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่อง พันธุ์ข้าว เนื่องจาก
ชาวไทยเมื่อเทียบกับต่างประเทศแล้วขายได้ราคาต่ำกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะ ชาวไทยมี
หลายพันธุ์ หลายขนาดปะปนกัน รัฐบาลจึงได้จัดการส่งเสริมให้ราษฎรคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่

๒๕

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐/๒
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์

๓๐ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘.

คือมาปลูก โดยวิธีการจัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าวขึ้นที่เมืองชัยภูมิ มณฑลกรุงเทพฯ
 ในวันที่ ๑ มีนาคม ๒๔๕๐^{๒๖} ซึ่งเป็นการประกวดพันธุ์ข้าวที่ทางราชการจัดขึ้นเป็น
 ครั้งแรก แต่ปรากฏว่าราษฎรยังไม่เข้าใจความมุ่งหมายของการบำรุงส่งเสริมการเกษตร
 โดยการจัดประกวดต่าง ๆ ราษฎรส่วนมากเข้าใจว่าเป็นการเอาของมาอวดกันเท่านั้น
 ยังไม่เข้าใจถึงผลทางเศรษฐกิจ^{๒๗} ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้มีพระราชกระแสดำรัสถึงเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการว่า

... ส่วนทางที่กระทรวงเกษตรคึกคึกนั้น (การประกวดพันธุ์ข้าว) ถูกต้องทีเดียว
 ชั้นแรกนี้ เห็นจะไม่สู้ไคผลเท่าใด ไคพยายามที่จะชักชวนให้มีผู้คิดอ่านเอาอวด
 มากำหนดครุในใจว่าไทยเราเขาใจผิดมาก ทางที่เขาใจผิดมากนั้นคือเขานี้ ขึ้น
 ชื่อคำที่เรียกว่าประกวดแล้ว หมายความว่า หมาของที่แปลก ๆ ซึ่งไม่มีของใคร
 มาอวดควาใครมีแปลกกว่าเพื่อน ยิ่งหายาก มีแต่สิ่งเดียวยิ่งดี หลงไปทางลักษณะ
 อวดเครื่องลายครามนั้นทางหนึ่ง

ยังมีอีกทางหนึ่ง เข้าใจว่า ทำอะไรมาอวดกัน ตั้งอกตั้งใจทำสิ่งซึ่งจะมา
 อวดนั้นจนสิ้นสติปัญญาความคิด เพื่อจะให้ดี แลจะมาไคเหรียญรางวัล รางวัลที่ไค
 ไปนั้น รวากับว่าจะไปอวดไคเลน อย่างสิ่งไคไคบแก้ว เทียวคายออกให้ใครดู
 เขาจะไคชมว่าดี ไคไคหวังประโยชน์อะไรยิ่งขึ้นไปกว่านั้น

ความเข้าใจผิดของคน ในตัวอย่างที่ชักมาให้ฟังสองอย่างนี้ เกิดจากไม่มี
 ความรู้ หลงไปตามทางที่เคยเดิน ๆ ไครู้จักคำอิคอนนอมิคเลยทั้งชาติ การประกวด
 เช่นนี้ ไคมีคุณค่าทั้งกระทรวงแลผู้นำของมาประกวด แลเป็นการไคยังยืนไคเท่าไค
 พอไคเหรียญไปอวดเล่นสมประสงค์แล้ว ก็สิ้นความอุตสาหะ

ถึงเป็นข้อสำคัญ ที่อยากจะเตือนกระทรวงเกษตรให้คึกคึกอ่านประกาศเล่าโลม
 ชักนำ ให้ผู้นำสิ่งของมาประกวดเขาใจผลแท้จริง ซึ่งจะไครับจากการประกวดนั้น
 เช่นกัน จะมีผู้นำปลุสสัตว์ที่เลี้ยงดี อ้วนพีบริบูรณ์ แลเป็นเนื้อไม้คึกโรคมมาแสดงให้
 ปรากฏ เมื่อไครางวัล ผู้รู้คึกคึกแล้วอย่าไคยินคึกแต่เพียงว่าไคเหรียญแล้ว ก็เลิก

^{๒๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๑๐.๐/๒
 พระยาศรีสุนทรโวหาร กราบบังคมทูลรายงานประกวดพันธุ์ข้าว ๑ มีนาคม พ.ศ. ๑๒๖.

^{๒๗} ประสูติ แก้วสิงห์, การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๕-๒๔๕๓, ปรินิพนธ์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 สิงหาคม ๒๕๑๗, หน้า ๑๗๕.

พยายาม ต้องหมายเลี้ยงชีวิต เช่นนั้นจำหนุ่ยชายเป็นประโยชน์ ตามวิธีที่ตัดสินว่า
ดีแล้วนั้น ผลประโยชน์ที่แท้จริงจึงจะมีแก่ผู้ที่น่าขอมาประกวด แลเป็นประโยชน์
แก่รัฐบาลที่ใหม่บังเกิดอาหารอันดีขึ้นลบล้าง เลิกอาหารอย่างไม่ดี เช่น ไก่ต้ม
เห็ดลื้อแต่กระดูก ซึ่งไม่แต่เปลืองเงิน กินก็ไม่เกิดกำลังวังชา และไม่เป็นอุปการ
แก่ชีวิตแลความสุข ค่ากลาวมานี้เหมือนร่าวกับว่า สอน ก.ช. กระทรวงเกษตร
ที่จริงไม่คิดจะสอนกระทรวงเกษตร แต่อยากจะทำกระทรวงเกษตรว่า คนเรา
นั้นถึงแม้จะมีบรรพคุณที่ใหญโต ถ้ามีสติปัญญาประการใด นอญคนนั้นก็เขาใจใน
คำอีกคนนอมิคเช่นนี้ ถ้าตั้งใจเรียกเอามาสอนตรง ๆ ไม่ใครจะเอาใจใส่ ถ้า
ออกจะโกรธ ๆ คุยไหวไปว่า เป็นกูรูสั่งสอนเหมือนเด็ก แต่มีหนทางที่จะสอนกัน
ใค้อย่าง เมื่อกล่าวไว้ในที่ใด ๆ ใหญ่ซึ่งไม่รู้อานไปพบเขา เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง
แล้วใดก็คือนอบางเล็กน้อย คราวนี้สันนิษฐานในใจว่า ตัวคิดขึ้นใดด้วยสติปัญญา
ตัวเอง แลเอาไปคิดแลทำควยความไม่รังเกียจ อูบายชักนำคนไทยให้เดินสู่ความรู
มียูเช่นนี้ ถ้ากระทรวงเกษตรจะพยายามทำคำอธิบายอย่างเรียกว่าประกาศ
จะเรียกว่า คำชี้แจงความประสงค์แห่งการประกวดอันจะหมายผลอย่างไร ซึ่ง
กระทรวงจัดการครั้งนี้ เป็นคำอธิบายเหมือนกับว่ากระทรวงจุกใจเองว่าเอา เช่นนั้น
แต่พิมพ์ออกไปให้คนรู้เช่นนี้ เห็นจะไคผลดี ในปีแรกนี้คงจะไม่มีใครเตรียมทัพ
หลัง ๆ ไป ถ้าคอยตอนไหนที่บางที่จะไคประโยชน์จริงขึ้นทุกปี การประกวดเช่นนี้
จึงจะเป็นผลอันสำเร็จไคจริง ๒๘

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แสดงให้
เห็นว่า แม้ข้าราชการผู้เกี่ยวข้องในเรื่องการจัดประกวดนี้ ก็ยังไม่เข้าใจในจุดมุ่งหมาย
ของการประกวดที่แท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ราษฎรซึ่งเป็นเกษตรกร
ก็ย่อมจะเข้าใจเพียงว่าน่าขอมาอวดกันเท่านั้น

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีแนวพระราชดำริให้
ทำประกาศชี้แจงความมุ่งหมายของการประกวดนั้น ปรากฏว่าได้ผลดีตามพระราชประสงค์
เมื่อพิจารณาจากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตร

๒๘
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข บ.๓.๑/๑๑
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ ๔ มกราคม
ร.ศ. ๑๒๘.

ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดงานแสดงศิลปกรรมและพาณิชยกรรมครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ตั้งความตอนหนึ่งว่า . . .
" . . . พันธุ์ชาวต่าง ๆ ที่ส่งมาแสดงในครั้งนี้นั้น ล้วนเป็นพันธุ์ที่ดีกว่าที่ส่งมาแสดงในศก ๑๒๘ ทั้งสิ้น ซึ่งกระทำให้เห็นได้ว่าชาวเราได้พากันเริ่มเข้าใจวิถีชีวิตของชาวต่างชาติขึ้นด้วย พันธุ์ชาวที่ส่งมาแสดงในครั้งนี้นั้นล้วนเป็นชาวอย่างดีใกล้เคียงกับความต้องการของตลาดชาวนานานาประเทศแทบทั้งสิ้น" ๒๘

การรับสิ่งใหม่ : ตามปกติ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นยากหรือง่ายเพียงไร นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ ลักษณะของความคิด และวิธีการใหม่ ๆ ที่เสนอเข้ามา อันได้แก่

๑. ความแปลกใหม่ที่แย้งกับของที่มีอยู่เดิม
 ๒. ประโยชน์และผลที่จะได้จากของใหม่นั้น ในการใช้งาน
 ๓. ราคาทางวคของของใหม่
 ๔. การที่สังคมไม่ถือเป็นสิ่งผิดร้ายที่จะรับเอาของใหม่นั้นไว้
 ๕. การรับไว้ ไม่ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงหรือละทิ้งของเก่าที่ถือว่ามีความสำคัญกว่า
๖. ความได้เปรียบผู้อื่นเพราะการมีของใหม่ ซึ่งผู้อื่นไม่มี
 ๗. ความสุขสบาย และความพอใจที่ได้รับจากการมีของใหม่
 ๘. ความสามารถที่จะใช้ของใหม่นั้นได้อย่างชำนาญไม่เหลือวิสัย ๓๐

๒๘ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข กษ.๑/๓
เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓๐ H.G. Barnett, Innovations : The Basis of cultural change
(New York McGraw - Hill Book Co., 1953) pp. 357-377.

ทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมานี้ เพียง ๕ ข้อแรกเท่านั้น ที่จะใช้ในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของไทยในช่วง ๔๐ ปี โดยจะพิจารณาเฉพาะในด้านการพัฒนาการเกษตรเท่านั้น

การที่นำเพียง ๕ ข้อแรกมาพิจารณา ก็เนื่องจากว่า การพัฒนาการเกษตรเท่าที่ได้กระทำไปแล้ว ส่วนใหญ่เป็นการปรับปรุงในเรื่องหลัก ๆ ซึ่งรัฐบาลทำให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป เช่น การปรับปรุงการออกหนังสือรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดิน การปรับปรุงการชลประทานโดยการขุดคลองใหม่ ขุดคลองเก่า สร้างทำนบ ประตูน้ำ ทำการทดน้ำสำหรับพื้นที่ราบตลอดขอบเขตบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา การบำรุงอุดหนุนการเพาะปลูกโดยแนะนำให้ใช้เมล็ดพันธุ์พืชที่ดี และแนะนำให้ปลูกพืชอื่น ๆ นอกจากข้าว ส่วนเครื่องจักรเครื่องยนต์นั้น ในระยะนี้ยังไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากราคาแพง และได้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า เพราะฉะนั้นในระยะสี่สิบปีนี้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นก้าวแรกของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงจาก การทำนาโดยอาศัยสภาพธรรมชาติอย่างเดียว มาเป็นการเริ่มเข้าควบคุมบังคับธรรมชาติ

ข้อที่หนึ่ง เรื่องความแปลกใหม่ที่แย้งกับของที่มีอยู่เดิม การพัฒนาการเกษตรในช่วง ๔๐ ปีเท่าที่ศึกษาจากข้อมูลที่มีอยู่ ไม่พบปัญหาอัน เหตุผลก็คงจะเป็นเพราะ ในสมัยก่อนเทคนิคและวิธีการเพาะปลูกเป็นแบบง่าย ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา ส่วนใหญ่จะอาศัยสภาพธรรมชาติ ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของดินตามธรรมชาติ และอาศัยน้ำฝนเป็นหลักสำคัญ เกษตรกรยังเชื่อโชคกลางอยู่มาก เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นแก่ไร่นา ก็มักจะแก้ปัญหาโดยใช้วิธีทางไสยศาสตร์ ตามแบบอย่างบรรพบุรุษที่เคยปฏิบัติกันมา^{๓๑} สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาทำไร่ เช่น ไถ คราด เครื่องเกี่ยวเกี่ยวก็ไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น

^{๓๑} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข น.๑/๑๔๘
เจ้าเมืองนนทบุรี รายงานกระทรวงนครบาล, ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๖.

หมอ ดี บี บรัคเคิล (Dr.D.B. Bradley) เห็นว่าเครื่องมือทำนาของไทยที่ใช้อยู่สมัยก่อนนั้นเป็นแบบโบราณมาก หากว่าไทยได้ปรับปรุงเครื่องมือทำนาเหล่านี้ จะทำให้การทำนาได้ผลมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ^{๓๒}

จากข้อเท็จจริง จะเห็นว่า การทำนาในสมัยก่อนไม่ได้อาศัยความรู้ทางเทคนิคเข้าช่วยเลย ฉะนั้นเมื่อมีการปรับปรุงการเกษตร และนำเอาเทคนิควิธีการสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น การชลประทาน การหาพันธุ์พืชที่ดีมาปลูก การทดลองใช้เครื่องจักรไถนา จึงไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างของเก่ากับของใหม่ เพราะของเก่าเราไม่เคยมี ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัญหาเรื่องอื่น ที่ไม่ใช่เรื่องนี้

ข้อที่สอง ประโยชน์ และผลที่จะได้จากของใหม่นั้นในการใช้งาน ข้อนี้นับว่ามีความสำคัญมากต่อการที่จะรับสิ่งใหม่เข้ามา เพราะการที่เราจะรับสิ่งใด เราต้องเห็นประโยชน์ของสิ่งนั้นไม่มากนักย่อย การเห็นประโยชน์นี้จะต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับของผู้ให้การเปลี่ยนแปลง และผู้รับการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ จึงจะสำเร็จได้ คั่งประสงค์ ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเพียงฝ่ายเดียว ไม่เห็นประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงก็ยากที่จะสำเร็จได้ คั่งคว้อย่างต่อไปนี้

ในการนี้การไม่เห็นประโยชน์ของผู้ให้การเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้จากนโยบายการใช้จ่ายเงินในเรื่องการลงทุนสร้างกิจกรรมพื้นฐานการพัฒนาที่สำคัญสองอย่างคือการรถไฟ และการชลประทาน โดยรัฐบาลได้ใช้เงินจำนวนมากถึง ๑๑๒.๖ ล้านบาทในสมัยรัชกาลที่ ๖ เพื่อสร้างทางรถไฟ ^{๓๓} เพราะเห็นประโยชน์ในแง่ยุทธศาสตร์ และ

^{๓๒} ศิลปชัย ชาญเฉลิม, หมอบรัคเคิลกับกรุงเทพฯ หน้า ๑๕๘ - ๑๖๑

^{๓๓} พรเพ็ญ อันตระกูล, การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๕๓ - ๒๔๖๘). วิทยานิพนธ์ แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๗, หน้า ๑๐๘.

ความสำคัญที่มีต่อการปกครองมณฑลหัวเมือง ประกอบกับเป็นความโน้มเอียงมาจากการลงทุนในรัชกาลก่อน ซึ่งในปีสุดท้ายรัฐบาลได้กำไรจากกิจกรรมรถไฟ ๔ % ของเงินทุน จึงทำให้รัฐบาลพิจารณาถึงการสร้างทางรถไฟก่อน ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อรัฐบาลหมดโอกาสที่จะกู้ยืมเงินจากยุโรปมาสร้างทางรถไฟสายเหนือตามโครงการที่วางไว้ เนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่งระหว่างปี ๒๔๕๗ - ๒๔๖๑ รัฐบาลก็ได้หันกลับมาใช้เงินคงคลังดำเนินการต่อไปทันที^{๓๔} ทั้งที่กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถทรงเสนอแนะให้รัฐบาลหยุดการสร้างทางรถไฟสายเหนือไว้ก่อน โดยทรงชี้ให้รัฐบาลเล็งเห็นลู่ทางของการลงทุนในด้านการชลประทานอย่างเต็มที่ ตามโครงการของเซอร์ โทมัส วอร์ด ที่จะให้ผลตอบแทนแก่รัฐบาลในแง่เศรษฐกิจและการคลังดีกว่าการสร้างทางรถไฟ เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่ต้องอาศัยการเกษตรกรรม การชลประทานจึงจำเป็นอย่างยิ่งในเมืองต้น ทรงชี้แจงว่า

... ประโยชน์ที่รัฐบาลจะได้จากรถไฟ ถึงแม้จะมีมากขึ้น ก็จำกัดอยู่แต่การทำให้สินค้าระหว่างกรุงเทพฯ และ เชียงใหม่ เจริญใหญ่ขึ้น และตัดทอนสินค้ามาทางอากาศพม่าไคบาง ไม่มีผลลู่กว้างขวางเท่าการทอผ้า ประโยชน์แห่งการทอผ้า เป็นประโยชน์กว้างขวางในเชิงที่จะโคเปิดตลาดชาวไทกว้างขวางออกไป ควบอำนาจที่บังคับนำโคไม่ตองอาศัยดินฟ้าอากาศอย่างเดียว กระทำให้โคผลชาวสม่าเสมอกว่าแต่ก่อน.^{๓๕}

ส่วนในกรณีการไม่เห็นประโยชน์ของผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะเห็นได้จากเรื่อง การปรับปรุงการทำไหม เมืองนางสงเสริมการเลี้ยงไหมได้ขยายออกไปยังมณฑล นครราชสีมาและมณฑลอีสาน ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้ตั้งเป็นกองช่างใหม่ ทำหน้าที่ทดลองการเลี้ยงไหม สาวไหม และสั่งสอนราษฎรให้รู้จักการเลี้ยงไหมและการ

^{๓๔} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารราชการที่ ๖ หมายเลข ค.๘.๒/๖ รายงานงบประมาณประจำปี ๒๔๕๘, กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ, ที่ ๑๗๙๒๘/๑๘๙, ๑๐ มีนาคม ๒๔๕๗.

^{๓๕} กองจดหมายเหตุ เอกสารราชการที่ ๖ หมายเลข ค.๑/๒๙ กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ที่ ๑๖๙๕๙/๑๘๑, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗.

สาวใหม่ตามแบบใหม่ พร้อมกันนั้นก็ไ้แนะนำให้ราษฎรที่เลี้ยงไหมใช้เครื่องสาวใหม่แบบใหม่ ซึ่งจะทำให้เส้นไหมมีคุณภาพดีขึ้น และได้ปริมาณมากขึ้น ใครที่เรียนจนชำนาญแล้ว ทางกองช่างใหม่ก็จะมอบเครื่องสาวใหม่แบบใหม่และแจกพันธุ์ไหมให้เป็นรางวัล แต่ถึงกระนั้น ราษฎรก็ไม่นิยมมาเรียนกัน จนบางครั้งต้องให้เจ้าเมืองเกณฑ์คนมาเรียน คังมีรายงานปัญหาเรื่องการทำให้ไหม จากกองช่างใหม่เมืองบุรีรัมย์ว่า

... การสอนให้ราษฎรทำให้ไหมในอำเภอฟุโขยงนั้น กรมช่างใหม่ได้จัดทำมาผูกศอก ๑๒๖ และในศอก ๑๒๗ นี้ ก็ไ้จัดการสั่งสอนและแนะนำราษฎรต่อไป แต่วากากรที่ไ้ไ้เป็นไปแลวในศอก ๑๒๖ กับศอก ๑๒๗ นั้น ชาวเขารัฐผู้ปลูกแตกต่างกันมากคือเมื่อศอก ๑๒๖ นั้น จะหุงราษฎรมุ่งฝึกสาวไหมไ้ทุกๆ ถึงแม้วาญวาราชการเมืองและนายอำเภอดูปกครองทองถิ่นเหล่านั้น ออกคำสั่งช่วยเหลือเกื้อหนุนไ้โดยกวคชันแข็งแรงก็ไ้ ราษฎรยังช้คชันไม่มาเรียน กลับเลากันไปตาง ๆ นานาเชน บางพวกก็เลาลือวา เมื่อสาวไหมเป็นแลว จะเอาไปกรุงเทพูฯ แลบางพวกก็ถือวา เส้นไหมที่ราษฎรสาวไหมไ้ค่นั้นจะเก็บเอาเป็นของหลวง เหลานี้เป็นตน นายอำเภอลแลพนักงานของกรมช่างใหม่จะแนะนำสั่งสอนสักเทาไร ก็ทาเชือฟังไม่. ๓๖

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไ้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เจ้าหน้าที่สอนการทำให้ไหมไ้ตระหนักวา อย่าไ้บังคับคนไ้มาเรียน ควรจะช้วิธีแนะนำไ้ผู้เรียนเห็นความสำคัญและจุดประสงค์ของการเรียนค้วย คังความในพระราชกระแสรับสั่งตอนหนึ่งว่า

... ไ้เห็นรายเรื่องเกณฑ์ให้ราษฎรมาเรียน คูนันบิตพรวักันอยู่่างไรอยู่ จนถึงคองขอไ้หาหลวงเทศาภิบาลช่วยบังคับบัญญัติฯ ไปสูงลียที่คองหัวคุด เจ้าพนักงานกับราษฎร จะเขาใจประโยชน์ที่จะฟังไ้จริงถาไม่ ถาจะเป็นแต่เกณฑ์ไ้มาเรียนไป แลวไม่ไ้เอาไปไ้เช เป็นการเสียเงินและเสียแรงสอนเปลว ๆ ไม่ไ้เกิดประโยชน์อันไ้ค แลช้กลับจะเป็นการเคือครอนไปควย ขอสำคัญนั้นเจ้าพนักงาน

๓๖
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๘/๑

หนังสือกองช่างใหม่ เมืองบุรีรัมย์ ถึงข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา ๑๖

มิถุนายน พ.ศ. ๑๒๗.

เห็นแน่แล้วถ้าวา วิธีที่สอนนั้นดีกว่าวิธีเดิมจริง ไม่ใช่เป็นแค่ทำให้ถูกตำรา แล้ว
เชื่อถือว่าจะได้ผลดี ถ้าใครทดลองเห็นวาก็จริงแล้ว ก็เป็นอันใช้ได้ชั้นหนึ่ง ส่วน
รวมกรที่มาเรียนไคมาเรียนโดยความเชื่อถือแลกลับออกไป ทำให้เป็นประโยชน์
ได้จริงสมดังที่ตั้งใจไปสอน นี่ก็เป็นข้อสำคัญอีกอย่าง ความหวาดนั้นกลัวแล้ว
เจ้าพนักงานที่เป็นครูบาอาจารย์นั้น ถือว่าตัวออกไปทำราชการ แล้วก็พยายาม
ที่จะบังคับคนควยอำนาจ ไม่ใช่ไปแนะนำให้รู้จักทำมาหากิน เพียงแต่พูดไม่เข้าใจ
กันโกรธเอะอะอย่างซุนนาง, ฉะนั้นเจ้าพนักงานเหล่านั้นก็จะไม่ใคร่ละอะไรเลย
กลับจะเป็นที่เกลียดชังเมื่อหน้าของคน ถึงจะเรียนรู้อะไรแล้วก็ตามมานะ ไม่ใช่ตาม
วิธีที่ท่องท่องใจตัวความสำเร็จของการแนะนำ เช่นนี้ต้องอาศัยความโอนอ่อนใจดี
พยายามชี้แจงให้เห็นประโยชน์ ไม่ใช่บังคับ ถ้าเป็นการบังคับถึงตั้งแล้วก็เป็นที่
นวลสงสัยมากกว่า อยู่ดี ๆ เหตุฉนั้นจึงเกิดใจขึ้นมาว่าเพชฌัญญุสตุสฎกมทาทาน เป็องคนดี
เป็องปลวญคองจะกลายเป็นเกณทอยางใคองยงหนึ่ง คนเหล่านี้มันเคยถูกเกณทถูก
กุกชชอกช้ามามาก แต่เห็นใจก็เกินไปไม่เชื่อเสียแล้ว จะปวยการกลาวไปทำไม
ถ้าถึงกระหมกกระทงคุดันมา จะให้คิดเห็นเป็นพิลึกก็กถือไปไคมาก. ๓๗

เท่าที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า ในเวลานั้นยังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่อง การเห็น
ประโยชน์ของสิ่งใหม่ ในเรื่องนี้มักจะสวนทางกันอยู่ระหว่างผู้ให้และผู้รับการเปลี่ยนแปลง
เมื่อผู้ให้การเปลี่ยนแปลงเห็นประโยชน์อย่างเช่น เรื่องการปรับปรุงการท่าใหม่ แต่ผู้
รับการเปลี่ยนแปลงกลับไม่เห็นประโยชน์ จึงทำให้การปรับปรุงไม่ได้ผลเพราะเกษตรกร
ไม่เห็นประโยชน์และไม่ไคสนใจเท่าที่ควร บางกรณีผู้รับการเปลี่ยนแปลงเห็นประโยชน์
เช่น การชลประทาน แต่ผู้ให้การเปลี่ยนแปลงเห็นว่าสิ่งอื่นมีประโยชน์มากกว่า งานคาน
การชลประทานจึงถูกระงับไว้ก่อน

ข้อที่สาม ราคาค่างวคของของใหม่

การที่จะรับสิ่งใหม่เข้ามาหรือไม่นั้น ส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับเรื่องราคาของสิ่งใหม่

๓๗ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข ๘/๑
รัชกาลที่ ๕ ถึงกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ๒๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๗.

ราคาที่ว่านี้ อาจเป็นราคาที่จะซื้อสิ่งใหม่ หรืออาจจะเป็นราคาในการลงทุนสร้างสิ่งใหม่ และแม้ว่าทั้งผู้ให้และผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะเห็นประโยชน์ของสิ่งใหม่ แต่ถาราคาสูงเกินกว่าจะซื้อหามาได้ ราคา ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการที่จะรับสิ่งใหม่ ในเรื่องนี้จะเห็นได้จากกรณีโครงการชลประทานเพื่อการพัฒนาภาคใต้ ซึ่งเป็นโครงการสร้างเขื่อนใหญ่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลางของนาย วัน เคอร์ ไฮเค เขาได้เข้ามาทำการสำรวจและเสนอโครงการใน พ.ศ. ๒๔๔๖ และต่อมาโครงการดังกล่าวได้รับการคิดแปลงให้เล็กลงถึงสองครั้ง ในครั้งหลังลดเงินงบประมาณเหลือเพียง ๖ ล้านบาท จากงบประมาณ ๔๗ ล้านบาท (ซึ่งเป็นเงินที่จะใช้ลงทุนเดิมตามโครงการ) แต่รัฐบาลก็ยังไม่ตัดสินใจใช้จ่ายเงินเพื่อการนี้^{๓๘} ปัจจัยที่สำคัญก็เนื่องจากขาดแคลนเงินทุน และอิทธิพลของนโยบายการคลังของที่ปรึกษาการคลัง นายคัมบลู เจ. เอฟ. วิลเลียมสัน (W. J. F. Williamson) ซึ่งได้กล่าวท้วงติงเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

... ก่อนที่จะนึกถึงโครงการชลประทานที่ใหญ่โตเช่นนั้น เราจะต้องคำนึงถึงเงินที่จะต้องใช้ในการสร้างทางรถไฟ ซึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ยุทธศาสตร์ และมีความสำคัญต่อการปกครองมณฑลหัวเมือง การสร้างทางรถไฟเหล่านั้นจะตองไม่ใช้เงินทุนที่ใดมาจากการกู้ยืม และหาพเจ้าก็ไม่ปรารถนาที่จะให้ยืมเงินมาเพื่อการสร้างเขื่อนในปัจจุบันนี้ เช่นเดียวกับการสร้างทางรถไฟ.^{๓๙}

ในอีกกรณีหนึ่ง ก็ได้แก่ การทดลองใช้เครื่องจักรไถนา ในปี ๒๔๕๐ บริษัทกลสิกรรมสยามได้สั่งเครื่องไถนามาจากประเทศอังกฤษเครื่องหนึ่ง เครื่องไถนาเครื่องนี้มีพร้อมทั้งเครื่องไถ เครื่องคราด แต่เมื่อบริษัทไถนำเครื่องยนต์ชนิดนี้เข้ามาทดลองใช้แล้ว ปรากฏว่าเครื่องยนต์ชนิดนี้สามารถไถนาในบริเวณพื้นดินแห้งได้ดี แต่เครื่องยนต์มักจะเสียบ่อย ๆ เพราะอากาศร้อน^{๔๐}

^{๓๘} พรเพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม หน้า ๓๖.

^{๓๙} อ่างใน พรเพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม หน้า ๓๗

^{๔๐} เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ หน้า ๓๑๕

นอกจากนี้ ก็มีชาวเยอรมันชื่อ นายยิว เกน เซ็น ได้นำเครื่องทำการเพาะปลูก
ที่แข็งแรง เครื่องจักรไอน้ำเข้ามาทดลองใช้ในทุ่งหลวงรังสิต ในคราวเดียวกับบริษัท
กลีกรรรมสยาม เจ้าพระยารวงษาอุปราชได้ให้ชกคิดเห็นเกี่ยวกับการทดลองใช้เครื่อง
ไถนาแบบนี้ว่า

... ส่วนคนงานที่จะต้องใช้สำหรับเครื่องจักรนั้น เครื่องหนึ่งต้องใช้ไม่น้อยกว่า
๑๓ คน กับคนระวังเครื่องคนหนึ่ง ระวังไถ ๔ คน ตักน้ำขุ่นพื้น ๒ คน รวม ๒
เครื่อง ต้องใช้คนประมาณ ๕๐ คน เครื่องจักรไถนาชนิดนี้ตามที่โคเห็นมา เมื่อ
กำลังทำนาอยู่นั้น ก็เชื่อว่าจะทำการไถได้ไถดี แต่ถ้ามานอนคิดดูแล้ว ก็เห็นว่า
เปลืองเงินมากอยู่ จึงเห็นว่า ถ้าปลูกแต่ข้าวอย่างเดียว ผลที่ได้นั้นจะไม่คุ้ม
กับรายจ่าย. ๔๑

การนำเครื่องทุนแรงต่าง ๆ เข้ามาทดลองใช้ในครั้งนั้น ปรากฏผลว่าบาง
อย่างก็มีคุณภาพดี แต่ราคาแพง บางอย่างก็คุณภาพไม่ดีพอเมื่อใช้แล้วจะเปลืองค่าใส่หุ้ย
มาก คนส่วนใหญ่จึงไม่นิยมใช้

ข้อที่สี่ การที่สังคมไม่ถึงเป็นสิ่งผิดร้ายที่จะรับเอาของใหม่นั้นไว้

ในข้อนี้ จะต้องพิจารณาถึงลักษณะพื้นฐานของสังคมด้วย เพราะเหตุว่า การ
เปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นยากหรือง่ายนั้น ส่วนหนึ่งจะขึ้นอยู่กับว่า สังคมใดวางระเบียบ
กฎเกณฑ์ไว้ดี (control) หรือหย่อน (decontrol) แค่นั้น ถ้าสังคมวาง
ระเบียบไว้เข้มงวดกวดขัน การเปลี่ยนแปลงก็เกิดได้ยาก และถ้าเกิดขึ้นก็จะมีชก
แย้งกันอย่างรุนแรง แต่หากว่าสังคมวางระเบียบกฎเกณฑ์ไว้หย่อน การเปลี่ยนแปลงก็
เกิดได้ง่าย ความชกแย้งก็จะมีน้อยหรือไม่ค่อยมี สำหรับสังคมไทยนั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็น

สังคมประเภทโครงสร้างหลวม (Loosely structured) ^{๔๒} ซึ่งหมายถึง สังคม
ที่วัฒนธรรมของสังคมนั้นเปิดโอกาสให้บุคคลเลือกตัดสินใจกระทำการแตกต่างกันออกไปได้
ในสถานการณ์อย่างเดียวกัน คือสังคมไม่มีการบีบบังคับทางธรรมเนียมประเพณี ว่าในกรณี
อย่างนั้นอย่างนี้ จะต้องปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใดเพียงอย่างเดียว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า
สังคมถือว่าพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้างในสถานการณ์อย่างเดียวกันนั้น เป็นของถูก
ต้อง สังคมยอมรับให้ปฏิบัติได้ ^{๔๓}

ในเมื่อสังคมไทย มีลักษณะพื้นฐานเป็นสังคมประเภทโครงสร้างหลวมเช่นนี้
จึงส่งผลสะท้อนให้รับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ไม่ยาก โดยเฉพาะในกรณี การพัฒนา
การเกษตร ซึ่งจะช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลดีขึ้นและเป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องซึ่งให้
ประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป เช่น การทนน้ำ ไขนํ้า สร้างเขื่อน ออกโฉนดที่ดิน หาเมล็ดพันธุ์-
พืชที่ดีมาให้ จึงไม่ถึงเป็นสิ่งฉิบหายที่จะรับไว้ ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ข้อนี้

ข้อที่ห้า การรับไว้ไม่ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงหรือละทิ้งของเก่าที่ดีว่ามีค่า
และความสำคัญกว่า

ข้อนี้ ก็ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเกษตร เพราะการพัฒนาการเกษตร
ส่วนใหญ่ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิค วิธีการ วัสดุอุปกรณ์ มาก
กว่าจะเป็นเรื่องของความคิด ความเชื่อ และเดิมนั้น เราก็กทำเกษตรกรรมโดยอาศัย

^{๔๒}

Embree, John F. Loosely Structured Social Systems: Thailand

in Comparative Perspective. Yale University Cultural Report, No. 17. อ้างใน

สนิท สมัครงการ, วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, โครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กทม. ๒๕๑๔
หน้า ๔๓.

^{๔๓}

สนิท สมัครงการ, เรื่องเดิม, หน้า ๔๓.

สภาวะธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว ฉะนั้นจึงเข้าทำนองของเก่าเราไม่เคยมีอยู่ก่อน จึงไม่คงประสบปัญหาที่ย่างยากอันเนื่องจากการรับสิ่งใหม่ แล้วจะต้องเปลี่ยนแปลงหรือ ละทิ้งของเก่า ประกอบกับสิ่งใหม่ที่รับเข้ามานี้ก็อำนวยความสะดวกแก่การเพาะปลูก เช่น การชลประทาน การจัดเรื่องโฉนดที่ดิน การบำรุงพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ฯลฯ อีกประการ ก็เป็นเพราะความเจริญทางวัตถุโดยตัวของมันเองรับได้ง่าย เนื่องจากผลที่จะได้นั้น เห็นทันตา แต่สิ่งซึ่งคนส่วนใหญ่มักจะมองข้ามไปก็คือ ผลที่เกิดจากการรับเอาความเจริญ ทางวัตถุเข้ามา

ทั้ง ๕ ประการที่กล่าวมาแล้วนี้ ในกรณีของการพัฒนาการเกษตร อุปสรรค ในการรับสิ่งใหม่ มีอยู่ ๒ ประการคือ เรื่องการเห็นประโยชน์ กับเรื่องราคาค่างวด ของของใหม่ สำหรับเรื่องราคาค่างวดของของใหม่นั้น ก็เกี่ยวโยงไปถึงปัญหาการ ขาดแคลนเงินทุนที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาการเกษตร ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ในช่วงระยะ นั้น รัฐบาลได้ใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนถึงร้อยละ ๕๐ ของเงินงบประมาณในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ไปในกิจการของกระทรวงกลาโหมและมหาดไทย ^{๔๔} ส่วนรายจ่ายในการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นมีเพียงส่วนน้อย คือเพียงร้อยละ ๑๐ ของบ- งบประมาณ โดยเฉพาะกิจการในด้านการปรับปรุงการเกษตรนั้นได้งบประมาณเพียงร้อยละ ๒ เท่านั้น ^{๔๕} ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจาก สภาพการบ้านเมืองในขณะนั้น กำลังอยู่ในภาวะ ที่เป็นอันตรายต่อเอกราชและความมั่นคงของประเทศ อันเนื่องมาจากการขยายตัวของ ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก รัฐบาลจึงจำเป็นต้องรีบจัดการในด้านการป้องกันประเทศ รวมทั้งการปกครองหัวเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนเรื่องอื่น เพราะฉะนั้น ความคิด ที่จะบำรุงการเกษตรให้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จึงต้องรอไว้ก่อน

^{๔๔} จิตรทิพย์ นาดสุภา พัฒนาการเศรษฐกิจของประเทศไทย หน้า ๗ อ้างมา จาก Statistical Year Book, 1904-1940.

^{๔๕} จิตรทิพย์ นาดสุภา, เรื่องเดิม. หน้า ๗.

ในเมืองประมาณที่ได้มีจำนวนน้อย การพัฒนาการเกษตรจึงต้องกระทำภายในขอบเขตของเงินทุนที่มีอยู่ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าโครงการบางอย่างทำไปแล้ว ราษฎรก็ไม่เห็นประโยชน์อย่างเช่น โครงการปรับปรุงการทำไหม ทำให้ผลที่ได้ไม่คุ้มกับที่ลงทุนไป

ถ้าจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรในช่วง ๔๐ ปี ซึ่งเป็นความพยายามที่จะปรับปรุงประเทศให้เหมือนอย่างตะวันตก โดยใช้เทคนิคและความก้าวหน้าของประเทศเหล่านั้นมาควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะเพิ่มผลผลิตต่อหัวให้สูงขึ้น อันจะเป็นการพัฒนาประเทศให้เจริญและทันสมัยอย่างแท้จริงนั้น ปรากฏว่ายังติดขัดด้วยอุปสรรคที่สำคัญที่สุดคือ การขาดแคลนเงินทุนที่จะมาพัฒนาในด้านนี้ จึงทำให้งานพัฒนาการเกษตรดำเนินไปอย่างเชื่องช้าและไม่เพียงพอ ดังจะเห็นได้จาก โครงการชลประทานที่ทำได้สำเร็จมีเพียง ๔ โครงการ ได้แก่ โครงการป่าสักใต้ โครงการเขียงราก-คลองคาน โครงการโพธิ์พระยา สุพรรณบุรี โครงการเหมืองแม่แฝก เชียงใหม่

สำหรับการขยายตัวของการผลิตข้าวเป็นสินค้าออก ก็เป็นไปในลักษณะของการเพิ่มเนื้อที่ และจำนวนแรงงาน มากกว่าจะเป็นการเพิ่มผลผลิตในเนื้อที่เท่าเดิม ซึ่งจะต้องใช้เทคนิค หุ่น และที่ดิน สัมพันธ์กับแรงงานเข้าช่วยเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี ๒๔๔๔ - ๒๔๖๗ พื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น ๑๒๔ % แต่พื้นที่ที่เพิ่มขึ้นนี้ยังขาดชลประทานอยู่ ผลผลิตจึงเพิ่มขึ้นเพียง ๖๔ % เท่านั้น ^{๔๖}

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงของไทยในช่วง ๔๐ ปีนี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกระบบสังคม อันได้แก่ การถูกบังคับโดยทางอ้อมให้ต้องเปลี่ยนแปลงประการหนึ่ง กับ การยืมความคิดหรือการกระจายทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง ทั้งสองประการนี้ ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

^{๔๖} พรเพ็ญ อันตระกูล. เรื่องเดิม, หน้า ๑๒๕.

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงปัจจัยภายในระบบสังคม ซึ่งต้องปรับตัวตาม หรือปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป อันได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการพัฒนาการเกษตร

สำหรับแนวทางในการศึกษานั้น จะใช้ทฤษฎี " Toward a Theory of Modernization ของ Neil J. Smelser^{๔๗} เป็นหลักในการวิเคราะห์

Smelser กล่าวว่า เมื่อมีการปรับตัวให้ทันสมัย (Modernization) จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมแบบอคมคติ ๓ ประการ (เนื่องจากเป็นแบบอคมคติ จึงอาจนำเอาประสบการณ์ของประเทศต่าง ๆ มาอธิบายและวิเคราะห์ได้)

๑. การจำแนกแตกต่างในโครงสร้าง (Structural differentiation) ในระยะเวลาของการพัฒนา

ความหมายของการจำแนกแตกต่างในโครงสร้าง หมายถึง การวิวัฒนาการจากโครงสร้างเดียวที่มีบทบาทหลายหน้าที่ มาเป็นโครงสร้างที่มีหน้าที่พิเศษเฉพาะหลาย ๆ โครงสร้าง ได้แก่

ก. การจำแนกแตกต่างในกิจกรรมทางคานเศรษฐกิจ เดิมประเทศค่อยพัฒนาการผลิตทำกันภายในครอบครัว มีการผลิตพืชผลยังชีพ การผลิตและการบริโภคทำกันแต่ภายในครัวเรือน

เมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจ กิจกรรมทางคานเศรษฐกิจก็แยกจากครอบครัว มีการปลูกพืชเพื่อขาย มีการจ้างแรงงานทำเกษตรกรรม ทั้งสินค้าและบริการต้องผ่านตลาดมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจมีการทำงานเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เป็นแบบสากล

^{๔๗} Smelser, Neil J. "Toward a Theory of Modernization" Social Change, Amitai Etzioni, Eva Etzione, Basic Books, Inc. Publishers. 1952, pp. 258 - 274.

(Universalism) เหมือน ๆ กันทั่วไปหมด ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบใช้เหตุผลมากขึ้น และทำหน้าที่พิเศษทางด้านนี้โดยเฉพาะ

ข. การจำแนกแตกต่างในกิจกรรมด้านครอบครัว ครอบครัวเล็กทำหน้าที่เป็นหน่วยการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ สมาชิกในครอบครัวออกไปทำงานทำในตลาดแรงงาน กิจกรรมด้านต่าง ๆ ของครอบครัวก็เป็นไปในด้านสนองความรู้สึกทางด้านอารมณ์ ให้ความรัก ความอบอุ่น และเป็นหน่วยอบรมระเบียบสังคมแก่สมาชิก

ค. การจำแนกแตกต่างในด้านระบบคุณค่า ในขบวนการปรับตัวให้ทันสมัย สังคมสมัยใหม่ต้องมีความแตกต่างในเรื่องระบบคุณค่าด้วยระบบคุณค่าแบบประเพณี ซึ่งมีอิทธิพลเหนือบุคคลต้องถูกคัดแปลง ระบบคุณค่าใหม่ที่ควรนำมาใช้ เช่น ความเชื่อเรื่องผลของโลกนี้ทางด้านศาสนา ก็เป็นคุณค่าที่สนับสนุนขบวนการ **Modernization**

ง. การจำแนกแตกต่างในระบบชนชั้น ในขบวนการพัฒนาจะมีการถือมาตรฐานใหม่เพิ่มขึ้นในการวัดคุณค่าของสมาชิกในกลุ่ม เช่นเดิมใช้ ascriptive standard ก็เปลี่ยนเป็น achievement ส่วนการเลื่อนฐานะของบุคคล ก็เลื่อนตามตำแหน่งอาชีพ ความสามารถส่วนบุคคล ไม่ดูจากตระกูล เช่นสังคมที่ยังไม่พัฒนา

II การบูรณาการรวมหน่วยของกิจกรรมที่จำแนกแตกต่างกันเหล่านี้ (The integration of differentiated activities)

ในประเทศที่พัฒนาแล้วต้องประกอบไปด้วยการจำแนกแตกต่างและการรวมตัวกันของโครงสร้างที่แยกหน้าที่แล้วเหล่านี้ การรวมตัวกันนี้อาจออกมาในรูปสหพันธ์ สมาคม พรรคการเมือง กลุ่มการค้า ฯลฯ

III ความไม่สืบเนื่องกันระหว่างการจำแนกแตกต่างและการรวมตัวกันก่อให้เกิดความวุ่นวายทางสังคม (Discontinuation in differentiation and integration : Social Disturbance)

ก่อนที่จะนำทฤษฎี Toward a Theory of Modernization มาศึกษาว่า เมื่อมีการพัฒนาการเกษตรแล้ว จะส่งผลกระทบต่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมอย่างไรบ้างนั้น ผู้เขียนขอเรียนว่า ข้อมูลที่จะใช้ในการวิเคราะห์นี้มีจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลทางคานสังคม เพราะฉะนั้นบางช่วงบางตอน อาจจะไม่มามีข้อมูลมายืนยันได้ แต่ผู้เขียนก็จะอาศัยการคาดคะเนจากสภาวะการณ์อื่น ๆ มาเป็นเครื่องประกอบการพิจารณา เพื่อให้การวิเคราะห์นี้สมบูรณ์เท่าที่จะกระทำได้

ตามทฤษฎี Toward a Theory of Modernization ของ Neil J. Smelser กล่าวว่า เมื่อมีการปรับตัวให้ทันสมัย จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ๓ ประการคือ

I. เกิดการจำแนกแตกต่างในโครงสร้าง (Structural differentiation) ในระยะเวลาของการพัฒนา ในช่วงเวลาของการพัฒนานั้น จะเกิดการจำแนกแตกต่างในโครงสร้าง ซึ่งเป็นการวิวัฒนาการจากโครงสร้างเดี่ยวแต่ทำหน้าที่หลายบทบาท มาเป็นโครงสร้างซึ่งทำหน้าที่พิเศษเฉพาะหลาย ๆ โครงสร้าง

ก. การจำแนกแตกต่างในกิจกรรมทางบ้านเศรษฐกิจ

แต่เดิมมานั้น ครอบครัวเป็นทั้งหน่วยในการผลิตและการบริโภคการผลิต ทำกันภายในครอบครัว มีการผลิตพืชผลยังชีพ ภาวะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองได้ (self - sufficient economy) ภายหลังจากที่ได้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้ากับตะวันตก (เริ่มจากสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๘๘) จึงเริ่มมีการปลูกพืชเพื่อขาย การผลิตซึ่งเคยทำกันอยู่ภายในครอบครัว ก็เริ่มเปลี่ยนไป มีการจ้างแรงงานทำเกษตรกรรม ๘๘ สินค้าและบริการต้องผ่านตลาดมากขึ้น ภาวะเศรษฐกิจก็เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบการค้า (commercial economy)

๘๘ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ.๓.๑/๑ เรื่องพวงลาวไม่ลงมาทำนาในทุ่งหลวง และเรื่องคนอพยพออกนอกทุ่งหลวง.

เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้แยกออกจากครอบครัว ระบบเงินตราก็เข้ามา มีบทบาทต่อชีวิตมากขึ้น เพราะสินค้าและบริการต่าง ๆ ต้องผ่านตลาด ฉะนั้นเมื่อมีการซื้อขายกัน ชาวนามักจะขอเป็นเงินสดมากกว่า ทั้งนี้เพราะต้องใช้เงินในการซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ จากผู้มาค้าขายซึ่งต้องการเงินเป็นของแลกเปลี่ยน ซอนนี่จะเห็นว่าผิดกับแต่เดิม ซึ่งชาวนาจะเอาข้าวเปลือกไปแลกกับสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ

เมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้แยกออกจากครอบครัวนั้น ได้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ขึ้นใหม่อันได้แก่ ชาวนา พอคาคคนกลาง และโรงสี

ระบบความสัมพันธ์นี้ ชาวนา เป็นผู้เสียเปรียบมากที่สุด ส่วนผู้ที่ได้เปรียบที่สุดก็คือ พอคาคคนกลาง

พอคาคคนกลางมีทั้งคนจีนและคนไทย แต่ตามรายงานต่าง ๆ จะพบว่า เป็นคนจีนมากกว่าคนไทย และคนจีนมักดำเนินกิจการที่ใหญ่ ๆ เช่น ซื้อข้าว นอกจากนี้ยังแบ่งได้อีกว่าเป็นคนในท้องถิ่น หรือมาจากที่อื่น ถ้าการค้าขายเล็กน้อยมักจะเป็นคนในท้องถิ่น แต่ถ้ากิจการใหญ่โตสร้างยุ้งฉางเก็บข้าวเปลือกก็มีทั้งเป็นคนในท้องถิ่น และคนที่มาจากที่อื่น หรือพอคาคกรุงเทพฯ ขึ้นไปดำเนินกิจการก็มี แต่ถ้าเป็นคนในท้องถิ่นก็ง่ายและสะดวก กล่าวคือเขาใครรู้จักชาวนามากกว่าพอคาคต่างถิ่นและมีทรัพย์สินอุดหนุนให้แก่ชาวนามาก่อนด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างพอคาคคนกลางกับชาวนา ก็เกิดขึ้นในลักษณะ

๑. พอคาคคนกลาง เป็นผู้ซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา โดยการแลกข้าว และการซื้อข้าว

- การแลกข้าว โดยมากพอคาคจะนำสินค้าต่าง ๆ ซึ่งชาวนาหาไม่ได้ในแถบนั้น เช่น เครื่องบริโภคที่จำเป็นต่าง ๆ สินค้าชนิดต่าง ๆ ได้แก่ เสื้อผ้า เกลื่อน้ำมันกาด เป็นต้น ไปให้ชาวนาเลือกดูว่าต้องการสินค้าอะไรบ้าง เมื่อตกลงกัน ชาวนา

ก็จะนำข้าวเปลือกมาแลกเปลี่ยนค่านั้น โดยคิดข้าวเปลือกเป็นจำนวนเงิน คือ ข้าวสัปดาห์หนึ่ง เป็นราคาข้าว ๒๕ สตางค์ ซึ่งราคาจริง ๆ ที่ซื้อขายกันในขณะที่นั้น ข้าวสัปดาห์หนึ่งราคา ๓๕ สตางค์ ๔๕ ผู้แลกเปลี่ยนจะได้กำไรถึง ๕๐ สตางค์ ต่อสัปดาห์

- การซื้อข้าว วิธีการซื้อข้าวจากชาวนาจะเห็นได้จาก

"วิธีขายข้าวนั้นคือ มีพวกจีนชาติ แต่จิว ไทหล่า ซึ่งอยู่ในตำบลเดียวกันโดยมาก ลงเรือนำสัปดาห์เที่ยวตามบ้านราษฎรชาวนา แลให้ราคาเกวียนละ ๔๕-๕๐ บาท สัปดาห์ ๒๕ หนาน พวกชาวนาครุราคาข้าวกับสัปดาห์ทองข้าว เห็นราคาพอสมควรก็ยอมขายให้ จีนก็ได้เงินวางประจำไว้ ๔ บาทบาง ๕ บาทบาง อีกสองสามวันก็นำเรือลำเรียงไปทวง แลบรรทุกมาใส่เรือใหญ่ เมื่อบรรทุกเรือใหญ่เต็มแล้วก็ล่องไปขายตามโรงสีใน กรุงเทพฯ ๕๐

๒. เป็นแหล่งให้ชาวนากู้ยืม ซึ่งมี ๒ แบบ คือ การตกข้าว และการกู้ยืม

- การตกข้าว ก็คือ การที่พ่อค้าคนกลางนำเงินไปให้ชาวนากู้ยืม โดยมีสัญญาว่า เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ต้องขายข้าวให้แก่ผู้ใหญ่ในราคาตามที่ได้ตกลงกัน เมื่อทำสัญญาผู้ใหญ่มักจะให้ราคาต่ำกว่าราคาซื้อขายกันอยู่ ซึ่งเป็นผลเสียแก่ชาวนา เค็มคงจะทำได้โดยทั่วไป และสัญญาก็คงถูกต้องตามกฎหมาย จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ ก็มีกฎหมายห้ามมิให้เจ้าของเงินตกข้าวแก่ชาวนา แต่ชาวนาจำต้องกู้ยืม ให้ชดใช้เงินแทนโดยดอกเบี้ยคิดซึ่งละบาทตามพระราชบัญญัติ ๕๑ เมื่อมาถึงสมัย

๕๐
กองจดหมายเหตุ เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข น.๑๐.๒๖/๑
เรื่องเค็ม. หน้า ๘๐.

๕๑
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘, "ประกาศห้ามมิให้ตกข้าวแก่ชาวนา",
(เล่ม ๘-๑๐-๑๑ พ.ศ. ๒๔๑๘ - ๒๔๒๐), พ.ศ. ๒๔๒๐ (ร.ศ. ๘๖) หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

รัชกาลที่ ๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ รัฐบาลก็ได้ประกาศห้ามตกข้าวแก่ชาวนาอีก โดยอ้างถึง
กฎหมายที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ว่ายังประกาศใช้อยู่ และได้พิมพ์ประกาศโดยอาศัย
รายละเอียดของกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ ที่อ้างแล้วนั้น ^{๕๒} แต่อย่างไรก็ตาม การตกข้าว
ก็หาได้เลิกไปไม่ คงจะเห็นได้จาก

... ตามตัวเลขที่ส่งมาถวายนี้ ดูไม่น่าวิตก เพราะมีข้าวเหลือเก็บอยู่ ๑๔,๐๐๐,
เกวียน แต่ตามเหตุการณ์ที่เป็นจริงนั้น เป็นที่น่าวิตกอย่างยิ่งเพราะชาวที่เห็นอยู่ใน
ในเวลานั้น โดยมากไม่เป็นข้าวของเจ้าของนาเสียแล้ว มักจะตกไปเป็นของพวก
พอลคา (จีนโดยมาก) ซึ่งไคโหชาวนาถูกเป็นเงินบาง เป็นข้าวไปรับประทานบาง
ตลอดเวลาข้าวแพง พอลคาตกลาน พวกพอลคา ก็ไปขึ้นมาขึ้นยุ้งฉางของคนที่เสีย
คองเหลือข้าวที่ตกเป็นสมบัติของราษฎร เป็นจำนวนน้อยเต็มที จริงอยู่ที่ว่ามีกฎหมาย
ห้ามการตกข้าว แต่เรื่องนี้เชื่อว่าผู้ปกครองทุกคน จะมีความเห็นตรงกับชาพระ-
พุทธเจ้า เป็นกรยากที่สุดที่จะป้องกันได้. ^{๕๓}

- การกู้ยืม มีทั้งกู้เป็นเงิน และกู้เป็นของ

กู้เป็นเงิน พอลคาคนกลางให้ชาวนากู้เงินโดยมีข้อแม้ว่า จะต้องขายข้าว
ให้ตน ถ้าไม่ขายให้ ปีต่อไปก็ไม่ให้กู้ การกู้ยืมนั้นคิดดอกเบี้ยแพง แต่ชาวนาก็จำเป็น
ที่จะต้องกู้ยืม (แม้ว่ากฎหมายให้คิดดอกเบี้ยซึ่งหนึ่งต่อเงิน ๑ บาท แต่โดยทั่วไป
พระราชบัญญัตินี้ใช้ไม่ค่อยได้ผล) ยิ่งกว่านั้น พอลคาจีนบางคนให้เงินกู้โดยเอาที่นาเป็น
ประกัน เมื่อชาวนาไม่มีเงินจ่าย ที่นาก็ตกเป็นของพอลคาจีน ดังที่เกิดขึ้นในแถบเมือง
อุทัยธานีว่า

^{๕๒} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข น.๓๑.๓/๒๔
ประกาศห้ามตกข้าวแก่ชาวนา, ๒๐ ส.ค. พ.ศ. ๒๔๖๒ หน้า ๒ - ๓.

^{๕๓} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กระทรวงเกษตรราษฏร แผนกสารบรรณ
แฟ้มที่ ๔๗ เรื่อง ๑๗๕๔ นายพลตรีพระยาพิไชยชาญฤทธิ สมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการ
มณฑลนครสวรรค์ ทูลพระเจ้าฟ้าง่าง กรมพระยาจันทบุรีนฤนาถ นายกรรมการตรวจ-
ตราข้าว, ๒๖ ธ.ค. ๒๔๖๒.

.... ผู้มีทรัพย์สินใหญ่โต หรือผู้ที่ไปเที่ยวตกข้าวเหล้านี้ มักเป็นพวกจีน พ่อค้าชาว
โดยมาก ญาติแถมสะแกตรัง (เมืองอุไทย) แม่แตชวาวนาที่อยู่ตามบ้านคอน กุ่ม,
ผู้ลงมากุ่มแล้วจ่านำที่นาแก่จีนพ่อค้าชาวมาก จีนคนหนึ่งมีนาถักคนละมาก ให้เขา
เรียกค่าเช่าตามธรรมเนียมแล้วอัตราที่กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้ว. ๕๔

ผู้เป็นของ โดยมากชวาวนามักจะถูจากพ่อค้าคนกลางหรือเจ้าของร้านขายของ
โดยเอาสินค้าจากร้านไปไซกอง และใช้คั้นเป็นข้าว ซึ่งคอกเบี้ยจืดว่าสูงมาก ๕๕

จากลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าพ่อค้าคนกลางนั้นมี
โอกาสดี คือสามารถถกราคาข้าวเปลือกของชวาวนาได้ในทุกกรณี นอกจากนี้ พ่อค้าคน-
กลางยังได้เปรียบชวาวนาในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายประการด้วยกัน ได้แก่ เรื่อง ภาวะ
ที่ไซตวงข้าว คั่งรายงานที่ว่า

๖. ชวาวนามักจะเสียเปรียบผู้ซื้อ ผู้แลกด้วยวิธีตวง แลลูกสักโดยมาก เช่น ผู้ซื้อ
ผู้แลก ก็ทำลูกสักไปอย่าง ๓๐ ทะนานเป็นสัก ไปบอกชวาวนาว่าเป็นสัก ๒๘ ทะนาน
ชวาวนาโดยมากมักไม่มีลูกสักเสียส่วนมาก กับวิธีตวงข้าวมือหนักมือเบาอย่างหนึ่ง. ๕๖

ลูกสักผู้ซื้อบอกไม่ตรงกับผู้ชาย มักจะเปลี่ยนแปลงตามชอบใจ ผู้ชายไม่สู้
พิถีพิถันเท่าไร ครั้นจะกวาดชูนั่นก็เกรงใจ เพราะเมื่อคราวซัดๆ ของไปหุยบยืม
เขาไปกอน ชู้นที่สุด เมื่อผู้ซื้อ จึงนำเงินไปใบบางแห่ง บางแห่งก็เลยสูญ
ทีเดียว ไม่ไคอะไรเลย. ๕๗

๕๔
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข กษ.๑/๑๒
รายงานตรวจการเพาะปลูก ประเทศสยาม พระยาวงศานุประพัทธ์ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑๗ ก.ย. ร.ศ.๑๓๐ หน้า ๓๔

๕๕
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข น.๑๐.๔/๕
รายงานการเสียหายเพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย, หลวงสิทธิศักดิ์สมุทเชตร ปลัดอำเภอมือง-
นนทบุรี เรียนผู้รักษาราชการเมือง, ๘ ก.พ. ร.ศ.๑๒๘ หน้า ๗๐.

๕๖
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ที่ น.๔๓/๖, รายงานเสียหาย-
เพราะเหตุน้ำมากน้ำน้อย, หน้า ๗๗

๕๗
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ที่ น.๑๐ ๒๗./๑ เรื่องเดิม
หน้า ๖๔.

ในเรื่องราคาข้าว ชาวนาก็ไม่มีโอกาสสู้ราคาข้าวในตลาดข้าว ชาวนาเห็นราคาพอสมควรก็ขายให้ จึงเป็นโอกาสที่พวกแลกรชาวก๊ก หรือพวกพ่อค้าคนกลางก็ถือกรราคาเอากับชาวนา

นอกจากนั้น ยังมีการกีดกัน ไม่ให้ชาวนาคิดต่อกับพ่อค้าอื่น เป็นต้นว่า มีการผูกขาดการไ้ชทาเรือ ดังรายงานว่า

๕๕. ส่วนการซื้อขายข้าวนั้นแล้ว ตามท่าต่าง ๆ ที่ชาวคอนทกกลงมาถึงจีนก็เป็นเจ้าของ ทานผูกขาดเสียหมด จะนำข้าวลงมาซื้อขายพวกพ่อค้าชาวเองก็ไม่ได้ตั้งชุมนุมกันอยู่ในนาหรือในป่า ตอตกลงราคากันแล้วจึงอนุญาตให้นำเกี่ยวลงมา ยังทาเรือได้. ๕๕

จะเห็นได้ว่า พ่อค้าคนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน อยู่ในฐานะได้เปรียบชาวนาทุกทาง พ่อค้าคนกลางเป็นทั้งผู้ซื้อข้าว ผู้รับแลกรข้าว ผู้ให้กู้เงิน บางทีก็กลายเป็นเจ้าของนา และยังมีผูกขาดการซื้อขายในบางครั้งอีกด้วย

สำหรับโรงสี ก็อยู่ในฐานะได้เปรียบชาวนา เช่นเดียวกับพ่อค้าคนกลาง แต่ยิ่งน้อยกว่าพ่อค้าคนกลาง ในกรณีที่ชาวนาคิดต่อกับโรงสีโดยตรง (โดยไม่ผ่านคนกลาง) โรงสีก็ได้กำไรจากชาวนาโดยตรง เพราะชาวนาต้องเสียค่าจ้างสีข้าว เสียปลายข้าวรำข้าว ให้แก่โรงสี และถ้าหากอยู่ไกลจากโรงสี ก็ยังต้องเสียค่าขนส่ง บางทีอาจจะเสียค่าปากดั่งแก่คนตวงข้าวอีกด้วย

นอกจากนี้ ชาวนายังต้องไปซื้อรำข้าว และปลายข้าวจากโรงสีมาเลี้ยงสัตว์เลี้ยง ในกรณีที่ชาวนาไม่ได้คิดต่อกับโรงสีโดยตรง แต่คิดต่อผ่านพ่อค้าคนกลาง โรงสีก็เอาเปรียบชาวนาได้อีก โดยผ่านคนกลาง คือ โรงสีกำหนดราคาเอากำไรกับพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าคนกลางก็ไปกรราคาข้าวกับชาวนาอีกต่อหนึ่ง

๕๕
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ ที่ ก.ษ.๑/๑๒ รายงานการตรวจการเพาะปลูกประเทศไทย พระยาวงษาอนุประพัทธ์ กรามบังคมทูลในหลวง ๑๗ กันยายน ร.ศ.๑๓๐ หน้า ๓๔.

เมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แยกออกจากครอบครัว และได้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่าง ชวนา พ่อค้าคนกลาง และโรงสีนั้น ตามลักษณะของความสัมพันธ์แล้ว ชวนาเป็นผู้เสียเปรียบมากที่สุด ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของ ชวนา ทำให้ชวนายากจน ชักสนมีหนี้สินรุงรัง คังข้อเท็จจริงซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ ๓

อีกประการหนึ่งซึ่งเป็นผลมาจากการจำแนกแตกต่างในกิจกรรมทางค้า เศรษฐกิจก็คือ มีการจ้างแรงงานทำเกษตรกรรม จึงทำให้มีการอพยพแรงงานและเกิดปัญหาระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง สำหรับแรงงานของประเทศไทยในยุคนั้นมีน้อยมาก นายโตยามะผู้เชี่ยวชาญการทำไหมชาวญี่ปุ่นได้กล่าวถึงปัญหาแรงงานไว้ว่า ราษฎรคนไทยไม่ชอบรับจ้าง การจ้างแรงงานจึงยากมาก ต้องอาศัยลูกจ้างที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ^{๕๔} แต่เนื่องจากการว่าจ้างลูกจ้างในครั้งนั้น ยังไม่มีระเบียบการจ้างที่แน่นอน จึงก่อให้เกิดปัญหาระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่ง ปัญหาระหว่างนายจ้าง กับลูกจ้างนี้ เป็นปัญหาในเรื่องของความสัมพันธ์ ซึ่งไม่มีระเบียบหรือธรรมเนียมอันใดวางไว้ในเรื่องของอัตราค่าจ้าง หรือธรรมเนียมที่จ้างกันโดยแน่นอน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างอยู่เนือง ๆ ถ้าสามารถจัดเรื่องลูกจ้างให้เป็นธรรมเนียมและระเบียบอันดีแล้ว ผู้ที่ไม่มีทางทำมาหากิน ลงมารับจ้างเป็นลูกจ้างก็จะได้รับประโยชน์ทางค่าจ้าง ส่วนการเพาะปลูกก็จะเจริญดีขึ้นด้วย

ปัญหาเรื่องขาดแรงงานนี้ รัฐบาลในยุคนั้นได้พยายามแก้ โดยการชักชวนและสนับสนุนให้คนไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลงมารับจ้างทำนาในภาคกลาง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประกาศยกเว้นให้ลูกจ้างที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมารับจ้างทำนาในภาคกลาง ไม่ต้องเข้ารับ

^{๕๔} ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓, ปรินญาณิพนธ์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สิงหาคม ๒๕๑๗

ราชการทหาร โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุดรและอิสาน ทำหนังสือให้ราษฎรที่ลงมารับจ้างเป็นลูกจ้าง
เพื่อจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหารตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร
รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ๖๐

พระยาวิเศษโกชนาได้ไปตรวจการเพาะปลูก ตรวจสอบและทางน้ำ และ
ได้สืบสวนเรื่องลูกจ้างทำนาในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้จัดทำรายงานต่อเสนาบดีกระทรวง
เกษตรราชการ โดยกล่าวถึงปัญหาลูกจ้างทำนาว่า

... ได้ตามถึงเรื่องลูกจ้างทำนา ราคาที่จ้างกันมี ๓ ชั้น อย่างคนชานาญในการ
ทำนาราคาจ้าง ๑๒๐ บาท อย่างกลาง ๑๐๐ บาท อย่างต่ำ ๘๕-๘๐-๗๐ บาท
วิธีจ้างไม่มีบริคณห์สัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรอันใด ตกลงควยปาก บางคนก็ว่า
ลูกจ้างหางายไม่มีเงินจะไ้เขาอีก พวกหนึ่งว่าลูกจ้างหายาก เขาใจจึงสูบ
คนสองพวกซึ่งผูกแตกแยกกันนั้น คงใ้ความจริงดังนี้ คือพวกที่ว่าลูกจ้างหางายนั้น
คนพวกนั้นใ้คำพูดเป็นสัญญาแทนแ่ใจ จะทำนาใ้เขาไว้มากชานอยหรือไมใ้เขา
เลยก็ใ้ ใ้เขาจ้างใ้เขาจ้างใ้เต็มใ้ไม่มีลูก พวกที่ว่าลูกจ้างหายากนั้นไมใ้คำพูดเป็น
สัญญาใ้แ่ ใ้ใ้ใ้เขาไว้มากก็ใ้เขาจ้างใ้เต็ม ใ้ใ้ใ้เขาไว้มากชานอยหรือไมใ้เขาเลย เป็น
คนว่า เสียควยน้ำแ่แ่ ก็เลิกจ้างลงครั้งตัวบาง บางที่จ้าง ๑๑๐ บาท ไ้ใ้เพียง
๓๐-๒๐-๑๕ บาทบาง ฝ่ายลูกจ้างมีความระอาใจ จึงไมคอยรับจ้าง การเป็น
ดังนี้ ๖๑

เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงในเรื่องปัญหาแรงงาน จะเห็นว่า การที่พวกลาว
ต้องลงมารับจ้างทำนาในทุ่งหลวงคลองรังสิต ก็เป็นเพราะการทำมาหากินในหัวเมืองลาว

๖๐ "ประกาศยกเว้นชาวมณฑลอุดร และอิสาน ซึ่งลงมารับจ้างทำนาและการอื่นๆ
ตามพระราชบัญญัติ ลักษณะเกณฑ์ทหาร รัตนโกสินทรศก ๑๒๔" เทศาภิบาล เล่ม ๒๔
(๑๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๗) หน้า ๙๔๔.

๖๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๔๑.๑/๒๐๔
พระยาวิเศษโกชนา ข้าหลวงเกษตรมณฑลกรุงเทพฯ เรียนปลัดทูลฉลองเสนาบดีกระทรวง
นครบาล ๑๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘.

ลำบาก ทำนากันเพียงเพื่อบริโภคและแลกเปลี่ยนกับสิ่งของเท่านั้น ๖๒ การทำมาหากิน
ไม่มีใครพอเลี้ยงชีพ ทั้งนี้ก็เพราะสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวยในการที่จะทำนา ส่วนการ
เพาะปลูกพืชอื่น ๆ เช่น ฝ้าย ยาสูบ ฝรั่ง พริกไทย ก็ยังไม่ได้ทำกันแพร่หลายนัก พวก
ลาวจึงพากันอพยพลงมารับจ้างทำนาในบริเวณทุ่งหลวง แต่เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มี
ระเบียบกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีอันใดกำหนดถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง
กับลูกจ้าง ว่าควรจะมีลักษณะอย่างไร ประกอบกับการว่าจ้างก็ตกลงกันด้วยวาจา
ไม่ได้มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะฉะนั้นเมื่อการทำนาไม่ได้ผลดี นายจ้างบางคน
จึงไม่รักษาคำพูดในเรื่องเงินค่าจ้าง ทำให้ลูกจ้างไม่อยากจะมารับจ้างทำนา

ข. การจำแนกแตกต่างในกิจกรรมคานครอบครัว

ตามทฤษฎีกล่าวว่าเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจเกิดขึ้น จะมีการเปลี่ยนแปลง
โครงสร้างครอบครัวเป็นแบบใหม่ที่แตกต่างจากแบบเก่า ครอบครัวจะเลิกทำหน้าที่
เป็นหน่วยการผลิตทางเศรษฐกิจ สมาชิกในครอบครัวจะออกไปหางานทำในตลาดแรงงาน
กิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวก็เป็นไปในค่านองความรู้สึกทางอารมณ์ ให้ความรัก
ความอบอุ่น และเป็นหน่วยอบรมระเบียบสังคมแก่สมาชิก

หน้าที่ต่าง ๆ ที่ครอบครัวเคยทำและหมดหน้าที่ไป เช่น

๑. การฝึกฝนอาชีพภายในบ้านหมดความสำคัญไป
๒. ครอบครัวหมดหน้าที่ในการเข้าไปมีส่วนในการเลือกแรงงาน และการ
บริหารงาน ปัจจุบันการเลือกคนทำงานใช้หลักเหตุผลและความสามารถส่วนตัวเป็น
เครื่องตัดสิน

๖๒

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข กษ. ๑/๖
พระปฏิบัตินาคราชประสงค์ เรียบเจ้าพระยาวางษาอุปราชพัทธ์ ๑๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘.

๓. ลคอ่านาญผู้ใหญ่ที่มีครอบครัว เพราะมีการแยกครอบครัวเดี่ยวออกจากครอบครัวขยายแบบเดิม

๔. ผู้ใหญ่หมค่านาญในการเลือกคู่ให้กับคนรุ่นใหม่

๕. ผู้หญิงมีสิทธิ มีเสียงมากขึ้นในคานเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

ผู้เขียนต้องขอเรียนว่า ในเรื่องครอบครัวนี้ ผู้เขียนไม่สามารถหาข้อมูลมายืนยันได้ แต่จะขอพิจารณาโดยอาศัยจากความคิดเห็นของผู้เขียนเอง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวตามแนวทฤษฎีที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ยังไม่เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วง ๔๐ ปี ที่ศึกษา การเปลี่ยนแปลงที่จะกระทบถึงโครงสร้างของครอบครัว ก็คือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบอุตสาหกรรม ซึ่งในระยะ ๔๐ ปีที่ศึกษานั้น ระบบอุตสาหกรรมยังไม่เกิดขึ้น

ผู้เขียนยอมรับว่าได้มีการแยกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากครอบครัว เนื่องจากระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองได้ มาเป็นเศรษฐกิจแบบการค้า สินค้าและบริการต้องผ่านตลาดมากขึ้น แต่การแยกตัวออกไปนี้ก็ได้ตัดขาดจากกันเสีย เพียงแต่ลดความหมายลงไปในการทำหน้าที่ทางคานเศรษฐกิจ ทั้งนี้ก็เพราะเศรษฐกิจของเราเป็นแบบ agricultural economy (ซึ่งปัจจุบันก็ยังเป็นเศรษฐกิจแบบนี้อยู่ในชนบท แต่ในเมืองเป็นแบบ industrial market - money เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจไทยในปัจจุบันจึงเป็นแบบ Dualism) ฉะนั้นครอบครัวจึงยังคงทำหน้าที่ทางคานการผลิตอยู่ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่ว่า

... แรงงานที่ใช้ในการทำนานั้น โดยมากเป็นครอบครัวหนึ่งช่วยกันทั้งหมด ทั้งชาย บางทีก็มีลูกจางคนหนึ่งหรือสองคนเฉพาะหนานาเท่านั้น ตามที่ข้าพเจ้าทราบมาเป็นอันมากนั้น ข้าพเจ้าขออ้างว่า ชาวนาครอบครัวหนึ่งมักจะมีสามีภรรยาแลบุตรชุกแดน (อายุประมาณ ๔ ถึง ๑๐ ปี) อยู่สองสามคน บุตรโต ๖ ขนาดฉกรรจ์ไม่ค่อยมี เพราะถ้าไม่เป็นทหารก็บวช ถ้าไม่บวชก็มีครอบครัวไปแล้ว.^{๖๓}

^{๖๓}

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ.๘.๘/๑๓
มิสเตอร์คัมลิว เอ เกรแฮม เรียนเจ้าพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ รายงานความเห็นเรื่อง
การที่บริษัทชุกคลองแลคนาสุยามขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองในทุ่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยา
๑๘ ม.ค. ร.ศ.๑๒๐, หน้า ๔๘.

ถ้าจะพิจารณาในค่าน้ำที่ของครอบครัวตั้งแต่ข้อ ๑. ได้แก่การฝึกฝนอาชีพ
ภายในบ้าน ก็ยังคงมีอยู่ ได้แก่ การทอผ้า การทำไหม จักสานต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะ
ถ่ายทอดต่อกันไป จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สำหรับข้อ ๒. จะขอพูดในข้อ ๓.
ส่วนข้อ ๓. การลดอำนาจผู้ใหญ่ที่มีต่อครอบครัว เพราะมีการแยกครอบครัวเดี่ยวออก
จากครอบครัวขยายแบบเดิม ในข้อนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า ถ้าจะพิจารณาจากข้อมูลที่
กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าครอบครัวของไทยในสมัยนั้นก็มีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวอยู่
แล้ว (Nuclear family) เพราะตามข้อมูลกล่าวว่า ครอบครัวหนึ่งจะประกอบไป
ด้วยสามี ภรรยา และบุตรที่ยังไม่แต่งงาน (ถ้าแต่งงานก็แยกครอบครัวไป) ในค่าน
อำนาจของผู้ใหญ่ที่มีต่อครอบครัวนั้น โครงสร้างสังคมไทยมีลักษณะเป็นการใช้อำนาจ
ต่อกันตามลำดับชั้น (authoritarian hierarchy คือผู้มีอาวุโสมีอำนาจเหนือ
ผู้น้อยกว่า พ่อแม่มีอำนาจเหนือลูก พี่มีอำนาจเหนือน้อง ในกรณีนี้ผู้เขียนคิดว่า ก็ยังคงมีอยู่
เพราะคนไทยเรานับถือผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ทำอะไรใคร ๆ ก็ทำตาม ดังเช่นสุภาษิตที่ว่า
"เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด" และในข้อที่ ๔. ที่ว่าผู้ใหญ่หมดอำนาจในการเลือกคู่ให้
กับคนรุ่นใหม่ ผู้เขียนเข้าใจว่าแต่เดิมมาคนไทยเรานับถือผู้ใหญ่ เชื่อฟังผู้ใหญ่เป็น
ทุนเดิมอยู่แล้ว ฉะนั้นในเรื่องสำคัญของชีวิต เช่น เรื่องการแต่งงาน ก็คงต้องปรึกษา
ผู้ใหญ่ หรือให้ผู้ใหญ่แนะนำให้ แต่ผู้ใหญ่ก็คงจะไม่ใช้อำนาจบังคับ เนื่องจากคนไทยเรามี
ลักษณะนิสัยที่ไม่ชอบให้ใครบังคับ รักอิสระเสรี และในเรื่องนี้ก็มีสุภาษิตแสดงไว้ชัดเจน
ว่า "ปลุกเรือนต้องตามใจผู้อยู่" ฉะนั้นในความเห็นของผู้เขียนช่วงเวลา ๔๐ ปีที่ศึกษา
ผู้ใหญ่ก็ยังคงมีความสำคัญ และมีอำนาจ (ซึ่งเป็นอำนาจโดยทางอ้อม คืออำนาจที่มี
อิทธิพลอยู่เหนือความคิดเห็น และการมองโลกของเหล่าสมาชิกในครอบครัวซึ่งอ่อน
อาวุโสกว่า) ส่วนข้อสุดท้ายคือข้อ ๕. ที่ว่าผู้หญิงมีสิทธิ มีเสียงมากขึ้นในค่านเศรษฐกิจ
การเมือง และสังคมนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า ข้อนี้ไม่เป็นความจริงในสังคมไทยในช่วง
๔๐ ปีที่ศึกษา ในช่วงนั้นผู้หญิงยังไม่เข้ามามีบทบาททางค่านเศรษฐกิจ การเมือง และ
สังคม สถานภาพของผู้หญิงก็ยังคงเหมือนที่แล้ว ๆ มา ผู้หญิงเพิ่งจะมามีบทบาทมากขึ้น
เรียกรองสิทธิต่าง ๆ ในสมัยปัจจุบันนี้เอง

ค. การจำแนกแตกต่างในด้านระบบคุณค่า

ในขบวนการปรับตัวให้ทันสมัยนั้น ต้องมีการจำแนกแตกต่างในเรื่องระบบคุณค่าด้วย ระบบคุณค่าแบบประเพณีซึ่งมีอิทธิพลเหนือบุคคลต้องถูกตัดแปลง Weber พบว่า ในระยะแรกของการมีระบบนายทุน จริยธรรมของลัทธิ Protestant ถือว่าเป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญ แต่พอถึงศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อระบบนายทุนรุ่งเรืองแล้วในยุโรป ระบบคุณค่าของ Protestant ก็ไม่จำเป็น เพราะมีการถือเอาความมีเหตุผลทางคานเศรษฐกิจมาแทน (economic rationality) อาจกล่าวได้ว่า ระยะแรกของการเปลี่ยนแปลง อาจต้องการความเห็นพ้องทางศาสนา การเมืองมาสนับสนุน แต่เมื่อยึดถือคุณค่าใหม่ได้แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็ไม่จำเป็น เพราะจะถือหลักเหตุผลเป็นแนวปฏิบัติ

ในกรณีนี้ สำหรับของไทย ปรากฏว่าระบบคุณค่าแบบประเพณียังมีอิทธิพลอยู่มากในช่วงเวลาของการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากเรื่องการพนันและบ่อนเบี้ย โดยที่รัฐบาลในสมัยนั้นเชื่อว่า การตั้งบ่อนการพนันเป็นการหารายได้ให้แก่รัฐอย่างดี จึงเปิดโอกาสให้ประชาชนพลเมืองเล่นการพนันกันอย่างกว้างขวาง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ตามที่ท่านไคยีนไคฟังเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยากของพลเมืองทั่วประเทศมาเป็นเวลานาน ท่านไคชี้ให้เห็นว่า เหตุที่ราษฎรได้รับความอึดอัดขัดสนยากจนทั่วไปนั้น เป็นเพราะการมั่วสุมเล่นการพนัน^{๖๔} ซึ่งไคก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาได้แก่ปัญหาโจรผู้ร้าย และทำให้เกิดนิสัยเกียจคร้านในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

^{๖๔} ประเสริฐ แก้วสิงห์, การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓ ปรินูญานินท์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สิงหาคม ๒๕๑๗.

นอกจากนี้คุณค่าอื่น ๆ อันเนื่องมาจากศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องโลกนี้ โลกหน้า เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องกรรม สันโดษ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจความหมาย ผิดจากความเป็นจริง และนำไปยึดถือเป็นคุณค่าประจำใจ จึงทำให้เข้าใจไปว่า เมื่อมีความเป็นอยู่พอมีพอกิน หรือไม่มีความจำเป็นเกิดขึ้น ก็จะไม่มีการค้ำประกัน หรือ อย่างความเชื่อเรื่องของกรรม อันเป็นเรื่องสอนให้คนเรารับผิดชอบในการกระทำ ของตน แต่คนส่วนใหญ่ นำความเชื่อนี้ไปใช้ในความหมายอันเป็นการปิดความรับผิดชอบ จึงทำให้ระบบคุณค่าอันเนื่องมาจากศาสนาที่ยึดถืออยู่นั้น มีลักษณะที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา

แต่อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเรื่องระบบคุณค่า ในความหมายของทฤษฎีนี้ จะเน้นไปที่การเปลี่ยนไปสู่ระบบอุตสาหกรรมมากกว่า สำหรับกรณีของไทยนั้น ในช่วง ๔๐ ปีที่ทำการศึกษาคือในช่วงที่เพิ่งเปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ มาเป็นแบบ การค้า แต่ลักษณะของเศรษฐกิจก็ยังเป็นแบบเกษตรกรรม ฉะนั้นผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า ระบบคุณค่าของเรา โดยส่วนใหญ่ยังไม่ได้เปลี่ยนการพัฒนาการเกษตรได้ส่งผลกระทบต่อระบบคุณค่า ในลักษณะที่เป็นกรเริ่มเปลี่ยนมายึดถือคุณค่าทางด้านวัตถุนิยม เพราะ ได้เริ่มรับเอาความเจริญและความสะดวกสบายจากตะวันตกมาใช้ ระบบเงินตราเข้ามา มีบทบาทสำคัญในการแลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้ไม่สามารถหาข้อมูลที่พอเพียงเพื่อรายงานวิเคราะห์ได้จริงจัง

ง. การจำแนกแตกต่างในระบบชนชั้น

ในขบวนการพัฒนา จะเกิดการจำแนกแตกต่างในโครงสร้างด้านชนชั้นขึ้นคือ

๑. มีการถือมาตรฐานใหม่เพิ่มขึ้นในการวัดคุณค่าของสมาชิกในกลุ่ม เช่น เดิมใช้ ascriptive standard ในการวัดฐานะบุคคล แต่เปลี่ยนมาเป็นแบบ achievement โดยนำมาตรฐานทางเศรษฐกิจ การเมือง มาเพิ่มในการวัด และ จัดตำแหน่งบุคคลในสังคม

๒. การเลื่อนฐานะของบุคคล เป็นการเลื่อนตามตำแหน่งอาชีพ ความสามารถส่วนบุคคล ไม่ดูจากตระกูลดังเช่นสังคมที่ยังไม่พัฒนา

การเปลี่ยนแปลงในเรื่องระบบชนชั้น กรณีของไทยนั้นมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปตามทฤษฎีนี้ เนื่องจากในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ก็ได้มีการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน มีการบรรจุบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ตามความสามารถ (achievement) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ นายเจริญ ซึ่งเป็นนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวง เรียนสำเร็จกลับมารับราชการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการให้ทดสอบความรู้ นายเจริญเห็นว่าเหมาะสมที่จะให้ทำงานในตำแหน่งใด ^{๖๕} ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การวัดคุณค่าของสมาชิกในกลุ่มนั้น เราดูกันที่ความสามารถ (achievement) มากกว่าที่จะดูโดยใช้สถานภาพโดยกำเนิด (Ascribed status)

ส่วนการเลื่อนฐานะ (Mobility) ของบุคคลนั้น ก็มีแนวโน้มที่จะดูจากความสามารถเช่นกัน แต่ในทางปฏิบัติปรากฏว่าการบรรจุบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งก็ด้วยการโยกย้าย หรือดอดดอนก็ดี มีการถือหลักว่าเป็นพรรคพวกของตน (nepotism) มาก่อน ดังจะเห็นได้จากปัญหาการปรับปรุงข้าราชการในกรมแผนที่ว่า

... ในกรมแผนที่นั้น เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ควรวางรูปการใหม่ได้เร็วเท่าใดก็ยิ่งดี แต่คงจะเป็นไปไม่ได้ เพราะรูกหยั่งลึกเสียมากแล้ว จะรื้อถอนให้เร็วไม่ได้ เวลานี้จากกรมเองก็ไม่อยู่ แลดูจะเปลี่ยนแปลงการในกรมแผนที่ใหม่แล้ว ก็เห็นจะคงใช้วิธีเคี้ยยออกลงมาเสียก่อน เมื่อเคี้ยยออกออกเสียก่อนแล้วจึงนึกคิดด้วยเกล้าฯ ใบบาง ๆ ก็คงวางลงเองตามลำดับ แล้วจึงปล่อยให้แตกใบใหม่ใหงอกตามประสงค์ของรัฐบาลต่อไป. ^{๖๖}

เรื่องระบบชนชั้นนี้ ข้อมูลที่จะมายืนยันก็ไม่มี แต่ตามความเห็นของผู้เขียนอยากจะยืนยันว่า ได้เริ่มมีการยึดถือความสามารถเป็นหลักในการวัดคุณค่าของบุคคล

^{๖๕} ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, อ้างแล้ว หน้า ๑๐๓.

^{๖๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๒/๓
เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ๑๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๘.

มากกว่าที่จะมองที่คุณลักษณะส่วนตัว และเมื่อถือเอาความสามารถเป็นเกณฑ์ ก็จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมได้มากขึ้น (mobility) ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริอย่างจริงจังที่จะปรับปรุงประเทศให้เจริญทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ พระองค์จึงได้ทรงปรับปรุงในทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ และการปรับปรุงทางด้านการศึกษานี้เอง จะช่วยให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นได้มาก ดังพระราชดำรัสในการจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักเกษมสวนกุหลาบว่า

... เมื่อใดกล่าวถึงโรงเรียนนี้ว่า จะเป็นการสงเคราะห์แต่ตระกูลเจ้านายคั่งนี้ไซ้วาจะล้มตระกูลข้าราชการและราษฎรเสียเมื่อไร โรงเรียนที่มีอยู่แล้วแต่ที่จะตั้งต่อไปภายนาโดยมาก ใดคิดจัดการโดยอุสาหที่เต็มกำลัง ที่จะให้เป็นการเรียนร่อยพรอมเพรียงเหมืออนอย่างโรงเรียนนี้ แลคิดจะให้แพร่หลายกว้างขวางเป็นที่คนเรียนได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งจะมีโรงเรียนวิชาอย่างสูงขึ้นไปอีกซึ่งใดกำลังคิดจัดอยู่บัดนี้ เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นลงไป ตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้ใครมีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่วาเจ้าวาขุนนางวาไพร เพราะฉะนั้นจึงขอบอกวา การเล่าเรียนไนนานเมืองเรานี้จะเป็นขอสำคัญที่หนึ่ง ซึ่งฉันจะอุสาหจัดให้เจริญขึ้นจงใด. ๒๗

นอกจากนี้การพัฒนาการเกษตร ได้ส่งผลให้เกิดคนกลุ่มใหม่ในสังคม อันได้แก่ เจ้าของที่ดิน ผู้เช่าที่ดิน และพ่อค้า ซึ่งในระยะต่อมาพวกพ่อค้า (ซึ่งโดยมากเป็นคนจีน เพราะคนไทยไม่ชอบค้าขาย ขอบรับราชการ ดังคำกล่าวที่ว่า สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง) ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในเศรษฐกิจของไทย และกลายเป็นกลุ่มชนชั้นกลางในสังคม

๒๗
เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๑๗-๑๘ ตัดจาก ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) หน้า ๒๐.

II การบูรณาการรวมหน่วยของกิจกรรมที่จำแนกแตกต่างกันเหล่านี้

(The integration of differentiated activities)

ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ต้องประกอบไปด้วยการจำแนกแตกต่าง และการรวมตัวกันของโครงสร้างที่แยกหน้าที่แล้วเหล่านี้ ในกรณีของการพัฒนาการเกษตร ได้ก่อให้เกิดการจำแนกแตกต่างในกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนการรวมตัวกันของโครงสร้างที่แยกหน้าที่แล้วนี้ จะออกมาในรูปของ "กลุ่มสหกรณ์"

"สหกรณ์" เป็นกลุ่มสมาคม (associational group) ทางเศรษฐกิจรูปหนึ่ง ความผูกพันที่ชักจูงให้บุคคลเข้าร่วมเป็นสมาชิกก็คือ ความเดือดร้อนในทางเศรษฐกิจ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกต้องร่วมกันโดยสมัครใจ จุดมุ่งหมายของสหกรณ์ก็เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสมาชิกเท่านั้น สหกรณ์ถือหลักการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อบรรเทาความต้องการในทางเศรษฐกิจ สมาชิกต้องเสียค่าธรรมเนียมแรกเข้า ส่งโซคาหุน (ซึ่งกำหนดไว้ค่า) รับผิดชอบหนี้สินของสหกรณ์ ควบคุมดูแลซึ่งกันและกัน ตลอดจนควบคุมกิจการของสหกรณ์ เป็นต้น การแบ่งกำไรก็แบ่งตามส่วนแห่งธุรกิจซึ่งสมาชิกแต่ละคนได้ทำกับสหกรณ์

สาเหตุที่ก่อตั้งสหกรณ์ขึ้นก็เนื่องมาจากว่า ในเกือบทุกประเทศที่ระบบเศรษฐกิจในชนบทได้เปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองได้ มาเป็นเศรษฐกิจแบบการค้าขึ้น การคมนาคมก็สะดวกขึ้น การค้าขายขยายตัวตามออกไป "การทำมาหากิน" แต่ดั้งเดิมของชาวนาก็เปลี่ยนเป็น "การทำมาค้าขาย" ^{๖๔} ชาวนาจึงต้องการทุนที่จะใช้ในการผลิตมากขึ้น ตลอดจนรายจ่ายประจำวันของชาวนาก็เพิ่มขึ้นด้วย เมื่อชาวนาไม่มีเงินของตนเพียงพอ ก็ต้องกู้ยืมจากเอกชนผู้ใหญ่ซึ่งเรียกดอกเบี้ยอย่างแพง บางครั้งผู้ใหญ่มักคือพ่อค้าคนกลาง

^{๖๔} จำเนียร สาระนาด, พระภารกิจของพระราชาวงศ์เชอ กรมหมื่น-พิทยาลงกรณ เกี่ยวกับการสหกรณ์ หนังสือพิมพ์สหกรณ์ เล่ม ๑ ปีที่ ๖ หน้า ๕.

ในกรณีนี้พ่อค้าคนกลางก็จะกำหนดราคาของผลิตภัณฑ์รับซื้อนั้นตามอำเภอใจ นอกจากนี้ บางทีผู้ให้กู้ก็คือพ่อค้าขายเครื่องอุปโภคและบริโภคแก่ชาวนาโดยยอมให้เชื่อ และคิดกำไรกับดอกเบี้ยปนกันด้วย ภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ ชาวนาจึงตกอยู่ในความเสียหายเปรียบอย่างหนัก ฉะนั้นชาวนาจึงมักจมอยู่กับหนี้สินลึกลงไปทุกที และที่ดินซึ่งจำนองประกันเงินกู้ไว้ ก็มักหลุดเป็นสิทธิแก่เจ้าหนี้มากยิ่งขึ้น ภาวะการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นแก่ชาวนาไทย เช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ในประเทศเกษตรกรรมอื่น ๆ ๖๙

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงชี้แจงไว้ อย่างชัดเจนในรายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย ฉบับแรกที่ตีพิมพ์ขึ้นว่า ... ไม่เพียงต้องสงสัย ความต้องการอันใหญ่ยิ่งของประเทศไทยเวลานี้ ก็คือการแก้กฎราษฎรประกอบการอุตสาหกรรม ใหม่นี้ฐานะคี่ขึ้น เมื่อเห็นอยู่แล้วว่า สมบัติอันสำคัญของเมืองไทยก็คือชาว และเมืองไทยจะรุ่งเรืองเจริญไปได้ ก็ด้วยอาศัยการทำชาวโคผลเป็นขอใหญ่. ๗๐

รัฐบาลไคหัววี่ที่จะช่วยเหลือชาวนา ในครั้งแรกตกลงว่าจะจัดตั้งธนาคาร เกษตรขึ้น เพื่อให้ชาวนาได้กู้ยืมเงินไปลงทุน แต่เมื่อได้ศึกษาและพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว เห็นว่าธนาคาร เกษตรตามที่ไค เคยทดลองจัดกันมาแล้วในประเทศอื่น เช่น อียิปต์ เป็นต้น ปรากฏว่าไม่ได้ผลดี เพราะไม่อาจติดตามควบคุมชาวนาชั้นเล็กให้ใช้ทุนที่กู้ยืมไปเพื่อให้เกิดผลสมความมุ่งหมายได้ ในที่สุดจึงได้เลือกรับเอาระบบสหกรณ์เครดิต ซึ่งได้จัดแพร่หลายอยู่แล้วในประเทศใกล้เคียงมาใช้ เพราะเหมาะสมแก่ฐานะความเป็นอยู่ และจะเป็นผลดีแก่ประเทศยิ่งกว่าวิธีใดทั้งสิ้น

๖๙ จำเนียร สาระนาถ, เรื่องเดิม หน้า ๖

๗๐ จดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๖๕ หน้า ๑๐- ๑๑

รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสหกรณ์ ไค้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒

ในที่นี้จะพิจารณาในแง่ที่ว่า ๑. มีสาเหตุอะไรที่ทำให้กิจการสหกรณ์ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ จนถึง ๒๔๗๕ จึงไม่เจริญก้าวหน้า หรือแพร่ขยายไปเท่าที่ควร

๒. คุณประโยชน์ของสหกรณ์

ประการที่หนึ่ง สาเหตุที่ทำให้กิจการสหกรณ์ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ไม่เจริญก้าวหน้าหรือแพร่หลายไปเท่าที่ควรก็เนื่องจาก

ก. เกี่ยวกับเงินลงทุนที่จะใช้

ข. เกี่ยวกับเรื่องกฎหมาย

- เกี่ยวกับเงินลงทุนที่จะใช้ ปัจจัยสำคัญของการจัดสหกรณ์อยู่ที่เงินลงทุน ซึ่งในตอนต้นจำเป็นที่จะต้องหามาจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ รัฐบาลจึงขอให้แบงก์สยามกัมมาจล (ซึ่งเป็นธนาคารที่ให้รัฐบาลกู้ยืมเงินเพื่อการเกษตร) เป็นผู้จ่ายเงินให้ โดยอาศัยทรัพย์สินของสมาชิกทั้งหมดรวมกันเป็นประกัน โดยรัฐบาลเป็นผู้ค้ำประกันอีกชั้นหนึ่ง ตามจำนวนเงินที่กำหนดไว้เป็นคราว ๆ โดยวิธีให้แบงก์สั่งเปิดเครดิตเงินลงทุนขึ้นตามคลังจังหวัดซึ่งอยู่ในท้องที่เกี่ยวกับสหกรณ์รวมเป็นจำนวนเงิน ๓๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อให้สหกรณ์ที่ได้จัดตั้งขึ้นเบิกจ่าย ทำนองเบิกเงินเกินบัญชีต่อไป เงินทุนก้อนนี้ได้ใช้ในการจัดสหกรณ์หมุนเวียนอยู่ในเขตการทดลองเป็นเวลาถึง ๑๐ ปี ในขั้นแรกพอจัดได้เพียง ๖๐ สมาคมก็หมดเงิน แต่เมื่อสหกรณ์เก่า ๆ ส่งเงินคืนเข้ามามากพอจะจัดตั้งสหกรณ์เพิ่มขึ้นได้อีกก็ได้จัดต่อไป จนเมื่อวันสิ้น พ.ศ. ๒๔๗๐ มีสหกรณ์ที่จัดขึ้นได้รวมทั้งสิ้น ๔๐ สมาคม ๗๑

๗๑
ยุพวรรณ อินทรโกมาลสุต, การสหกรณ์ในประเทศไทย ๒๔๕๕ - ๒๔๗๕
แผนกตำราและห้องสมุด กองวิชาการและส่งเสริมการสหกรณ์ กระทรวงสหกรณ์
พ.ศ. ๒๔๗๕ หน้า ๑๖

มีข้ออ้างถึงเหตุว่า การจัดสหกรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นต้นมานั้น ได้ดำเนินไปอย่างล่าช้ากว่าที่ควรมาก ทั้งนี้เนื่องจากเราได้ประกาศเข้าร่วมในการสงครามกับเยอรมันและออสเตรียฮังการี เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ อธิบดีกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ ผู้เป็นนายทะเบียนสหกรณ์ และหัวหน้ากรมสหกรณ์ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้พิทักษ์ทรัพย์สินชาติศัตรูอีกตำแหน่งหนึ่ง เพื่อทำการพิทักษ์รักษา และทำการชำระบัญชีทรัพย์สินสมบัติของชนชาติเยอรมันและออสเตรียฮังการี^{๗๒} เจ้าหน้าที่แผนกสหกรณ์ จึงต้องถูกถอนตัวไปช่วยงานพิเศษอันเร่งร้อนนี้เสียหลายนาย และต้องทำงานอยู่ไม่น้อยกว่า ๙ - ๘ ปี ประกอบกับในขณะนั้นก็มีเจ้าพนักงานอยู่น้อยคน เมื่อมีงานที่จะต้องทำเป็นสองฝักสองฝ่ายเช่นนี้ งานจัดสหกรณ์จึงจำเป็นต้องล่าช้าไป และเพิ่งจะมาขยายตัวขึ้นได้ก็เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งนับว่าการจัดสหกรณ์ได้พ้นจากระยะการทดลอง และได้มีประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติ พุทธศักราช ๒๔๗๑ เป็นต้นมา รัฐบาลจึงได้ทำความตกลงกับธนาคารไทยพาณิชย์ให้เปิดเครดิต และรับประกันเงินทุน เพื่อจัดสหกรณ์เพิ่มขึ้นอีกเป็นลำดับมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ รวมเป็นทุนที่รัฐบาลรับประกันกับธนาคารไทยพาณิชย์ให้นายทะเบียนสหกรณ์จัดการให้สหกรณ์กู้ยืมได้ เป็นจำนวนเงิน ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท งานสหกรณ์จึงสามารถขยายออกไปอีกหลายจังหวัด จนกระทั่งถึงปี ๒๔๗๕ มีสหกรณ์ประเภทหาทุนตั้งขึ้นแล้วในเขต ๑๐ จังหวัด เป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑๕๑ แห่ง

จากข้อเท็จจริงจะเห็นว่า นอกจากรัฐบาลจะขาดเงินทุนแล้ว รัฐบาลยังปราศจากเครื่องมือสำหรับหาเงินทุนที่สำคัญคือ การธนาคารอีกด้วย ธนาคารสยามก็มาจลซึ่งเป็นธนาคารที่ให้รัฐบาลกู้ยืมเงินเพื่อการเกษตรนั้น ก็เป็นธนาคารพาณิชย์ และมีได้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลโดยตรง จึงเป็นการยากที่รัฐบาลจะขยายการสหกรณ์ได้อย่างรวดเร็ว

^{๗๒} กรมสหกรณ์, คู่มือการสหกรณ์ เล่ม ๑ ปีนสินประเสริฐแผนกการพิมพ์
พระนคร มีนาคม ๒๔๕๔, หน้า ๑๖๓.

- เกี่ยวกับเรื่องของกฎหมาย เนื่องจากการจัดสหกรณ์ในประเทศไทยในสมัยแรกนั้น รัฐบาลมุ่งหมายแต่เพียงเพื่อเป็นการทดลองและเงินทุนที่ใช้ในการจัดสหกรณ์ก็ยังเป็นจำนวนน้อย ทางราชการจึงยังไม่ได้ตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ขึ้นเป็นกฎหมาย เพียงแต่ได้ตราพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๕๕ ขึ้นเป็นกฎหมายใช้บังคับแก่การจัดสหกรณ์ไปพลางก่อน

ในเรื่องนี้ พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงกล่าวไว้ใน "รายงานการสหกรณ์ในประเทศไทย" (ซึ่งลงพิมพ์ในจดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๖๕) ว่า "พระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติมสำหรับสหกรณ์ซึ่งใช้อยู่ในเวลานี้ หาเพียงพอที่จะให้ขยายการสหกรณ์ออกไปได้อีกตามสมควรไม่ และถ้าจะให้การสหกรณ์เจริญรวดเร็วยิ่งขึ้นอีก พร้อมด้วยความมั่นคงแล้ว ก็จำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติที่มีความกว้างขวางกว่านี้"

ต่อมาหลังจากที่รัฐบาลได้ส่งนายทะเบียนสหกรณ์ พร้อมด้วยเจ้าพนักงานออกไปดูการสหกรณ์ที่จัดอยู่ในประเทศอินเดียและพม่า และนายทะเบียนสหกรณ์ได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาลว่า การสหกรณ์เป็นวิธีการที่อาจจะช่วยส่งเสริมฐานะของกสิกรได้อย่างจริงจัง และจะทำสำเร็จในประเทศเราได้แล้ว รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. ๒๔๗๑^{๗๓} เป็นกฎหมายคุ้มครองสหกรณ์โดยเฉพาะ และยกเลิกพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้นเสีย

จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่จัดตั้งสหกรณ์ในปี ๒๔๕๕ แล้ว กว่าจะมีพระราชบัญญัติสหกรณ์โดยเฉพาะในปี ๒๔๗๑ นั้น ก็ทิ้งระยะห่างกันถึง ๑๖ ปี และเนื่องจากเรื่องกฎหมาย

^{๗๓} ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๔๗๑ อังในคู่มือการสหกรณ์ เล่ม ๑ ปีนิตินประเสริฐแผนกการพิมพ์ พระนคร, มีนาคม ๒๔๕๔ หน้า ๑๔๐.

เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการขยายตัวของสหกรณ์ เพราะกฎหมายเป็นบรรทัดฐานที่จะกำหนดแนวทางในการปฏิบัติ กฎหมายจึงอาจจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ เช่น กฎหมายเลิกทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะฉะนั้นเมื่อการสหกรณ์ยังขาดกฎหมายซึ่งเป็นของตนโดยเฉพาะ จึงทำให้การขยายงานต้องล่าช้าไประยะเวลา ๑๒ ปี ซึ่งควรจะทำอะไรได้มากกว่านี้ ต้องเสียไปเปล่า ๆ

ประการที่สอง คุณประโยชน์ของสหกรณ์ จะขอแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. สหกรณ์ช่วยเหลือสมาชิกโดยให้กู้ยืมเงินไปปลดเปลื้องหนี้สินและไถ่ถอนที่ดินกลับคืนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตน

๒. สหกรณ์ให้กู้เงินเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ซื้อที่ดินเพิ่มเติม ทั้งนี้โดยมุ่งหวังจะเสริมสร้างฐานะของแต่ละบุคคลให้อยู่ดีกินดีตลอดไป

๓. สหกรณ์ก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนรู้จักเสียสละ ฉะนั้นจึงมีคุณประโยชน์ในทางสังคมอย่างยิ่ง ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะการรวมกันเป็นกลุ่มสหกรณ์นั้น ทุกคนตระหนักดีว่า ลำพังแต่ละคนยอมไม่อาจกระทำการนี้ให้เป็นผลสำเร็จสมความปรารถนาได้ จึงต้องทำร่วมกันและกระทำด้วยกัน ผลที่เกิดขึ้นก็จะเป็นประโยชน์ของแต่ละบุคคลที่มาวมกันนั่นเอง

๔. สหกรณ์ทำหน้าที่ในการควบคุมทางสังคมอีกด้วย โดยเฉพาะสหกรณ์ชนิดไม่จำกัดสินไช เช่นสหกรณ์หาทุนให้สมาชิกกู้ยืม เป็นต้น ความประพฤติกของสมาชิกย่อมเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องได้รับการพิจารณาโดยรอบคอบ ทั้งนี้ก็เพราะสมาชิกทุกคนจะต้องรับผิดชอบในหนี้สินของสหกรณ์รวมกันและแทนกันโดยไม่จำกัดจำนวน จึงต้องสอดส่องดูแลควบคุมซึ่งกันและกัน ให้ประพฤติกอยู่ในศีลธรรมและประกอบสัมมาอาชีพ ฉะนั้นเมื่อราษฎรใ้มองเห็นคุณประโยชน์ของสหกรณ์ที่ได้จัดตั้งขึ้นในท้องที่ของตน ก็ยอมปรารถนาจะเขาเป็นสมาชิก เพื่อรับประโยชน์จากสหกรณ์ และเพื่อจะได้ผลสมความปรารถนา ก็ต้องทำตัวเป็นคนดี มิให้เห็นที่รังเกียจแก่ผู้อื่น

๕. สหกรณ์ทำหน้าที่ในการอบรมให้รู้ระเบียบสังคม การดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ต้องอาศัยความรู้ความสามารถของสมาชิกที่จะจัดทำกันเอง แต่เนื่องจากปรากฏว่าราษฎรส่วนมากยังอ่อนต่อการศึกษา ในขั้นต้นเจ้าพนักงานของกรมสหกรณ์ จึงต้องให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ตรวจตรา ควบคุม และแนะนำโดยใกล้ชิด เพื่อให้กิจการดำเนินไปด้วยดี และบรรลุผลสมความมุ่งหมาย จนกว่าสมาชิกจะดำเนินการด้วยตนเองได้

กิจการของสหกรณ์นั้น ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับส่วนได้ส่วนเสียของสมาชิกทั้งสิ้น สมาชิกจึงต้องสนใจศึกษาหาความรู้ เพื่อดูแลผลประโยชน์ของตนและตามระเบียบของสหกรณ์นั้น สมาชิกมีสิทธิ์ที่จะได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการดำเนินงานโดยเท่าเทียมกันทุกคน เหตุนี้สมาชิกจึงต้องศึกษาหาความรู้ไว้คอยผลัดเปลี่ยนกันเป็นกรรมการ เพื่อนำสหกรณ์ของตนให้เจริญก้าวหน้า นอกจากนั้นสหกรณ์ก็ยังเป็นแหล่งอบรมสมาชิกให้รู้จักคิด รู้จักอ่าน รู้จักฟัง และรู้จักพูด เพราะสหกรณ์มีกิจการที่ต้องประชุมปรึกษาหารือร่วมกันอยู่เสมอ

แต่การสหกรณ์ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในเรื่องการรวมกลุ่ม ซึ่งทางรัฐบาลปรารถนาจะให้เกิดขึ้นก็ไม่เกิดผลจริงดังในระยะที่ศึกษานี้ และอีกเป็นเวลานานภายหลังจากต่อมา ส่วนการส่งเสริมกลุ่มสมาคมต่าง ๆ ในหมู่เกษตรกรไม่ปรากฏว่ามี หากจะมีก็เป็นการรวมสมาคมของพoca

III ความไม่สืบเนื่องระหว่างการจำแนกแตกต่างและการรวมตัวกัน ก่อให้เกิดความวุ่นวายทางสังคม (Discontinuation in differentiation & integration : Social Disturbance)

การพัฒนาการเกษตรในช่วง ๔๐ ปี (๒๔๓๕-๒๔๗๕) ก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน ความไม่สืบเนื่องระหว่างการจำแนกแตกต่างและการรวมตัวกัน ในที่นี้ก็หมายถึงการจำแนกแตกต่างของโครงสร้างทางเศรษฐกิจกับการรวมตัวในรูปของสหกรณ์

ความไม่สืบเนื่องระหว่างการจำแนกแตกต่างในโครงสร้างทางเศรษฐกิจกับการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์นั้น อาจพิจารณาได้ ๒ ประเด็นคือ

๑. เกี่ยวกับระยะเวลา
๒. เกี่ยวกับการขยายตัว

- ประการแรก เกี่ยวกับระยะเวลา จะเห็นว่าการจำแนกแตกต่างในโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๘ ซึ่งเป็นปีที่เปิดประเทศติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างจริงจัง ระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองได้ มาเป็นแบบการค้า ส่วนการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์นั้น เพิ่งจะมาเริ่มทำกันในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ห่างกันถึง ๖๗ ปี ฉะนั้นจึงไม่ทันต่อเหตุการณ์ เพราะกว่าจะมีสหกรณ์สภาพของเกษตรกรทหุคโทรมจนยากแก่การแก้ไข เขาทำนอง "กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้"

- ประการที่สอง เกี่ยวกับการขยายตัว ข้อนี้จะเห็นได้ว่าแม้จะเริ่มมีสหกรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ก็ตาม แต่ปรากฏว่ากิจการสหกรณ์ก็ไม่ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางเท่าที่ควร ด้วยมีอุปสรรคเกี่ยวกับเรื่องของทุนกับเรื่องของกฎหมาย (ดังได้กล่าวมาแล้ว) จำนวนของสหกรณ์ที่ได้จัดตั้งขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๕๕ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีทั้งหมด ๑๕๑ สมาคม ตั้งขึ้นในเขต ๑๐ จังหวัด ซึ่งนับว่ายังไม่เพียงพอแก่ความต้องการ

เมื่อเกิดความไม่สืบเนื่องระหว่างการจำแนกแตกต่างในโครงสร้างทางเศรษฐกิจกับการรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์ดังกล่าวมาแล้ว จึงก่อให้เกิดความวุ่นวายทางสังคม ซึ่งแสดงออกในลักษณะของความยากจนขัดสน ทหุคโทรมในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนา ดังจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงดังต่อไปนี้

๒. ชาวนามีความอึดคักขัดสนเหลือเกิน ความเดือดร้อนของพวกชาวนานอยคนที่จะมีทุนประจำมาก ๆ โดยมากเป็นผู้ทำมาหาเลี้ยงชีพพอเลี้ยงอภัพบุตร และครอบครัว บุรุษจะลงมือทำนา ชาวนายอมต้องถูกรูดเงินซื้อหากกระบือและพันธุ์ข้าวเป็นต้น ผู้ที่ไม่มีทุนรอนพอแก่การก็ตองไปกู้ยืมผู้อื่น เจ้าของทุนก็เรียกดอกเบี้ยแรง คนทำนาเวลาต้องการทุนจำตองไปลงทุนทำนา ครั้นพอ

พอท่านได้ข่าวเปลือกแล้ว เจ้าของทรัพย์ก็มาเร่งตนเงินกับคอกเบี้ย ไขแต่
เท่านั้นเจ้าพนักงานก็จะเก็บเงินคานาในเวลานั้น คนชวานาไม่มีเงิน มีแต่
ชาวเปลือกจะต้องรีบขายชาวเปลือกเอาเงินมาไชนี่. ๗๔

เจ้าพระยาวงษาอุปราชได้กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของชวานาในปี
พ.ศ. ๒๔๕๓ ไว้ว่า

... ในเวลาที่ฝนตกไม่บริบูรณ์ การทำนาก็ไม่ได้ผล ทั้งราคาข้าวก็ตกต่ำกว่าแต่
ก่อนเคย ดังที่เป็นมาแล้ว และที่ยังเป็นอยู่ในเวลานี้ แลชวยังถูกพ่อค้าที่ไปเที่ยว
ซื้อชาวถูกราคาซื้ออีกชั้นหนึ่ง ถึงแม่ชวานาทราบอยู่แล้วว่า ราคาที่พ่อค้ามารับซื้อ
นั้นถูกกว่าราคาที่ควรจะขายได้ ก็จำเป็นต้องขาย เพราะต้องการเงินไปเสียให้
แก่เจ้าพนักงานแลเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่ต้องกู้ยืมมาลงทุนทำนา. ๗๕

การที่เกษตรกรต้องเผชิญกับสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอน ถูกกรรราคาพืชผล
จากพ่อค้าคนกลางอย่างไม่ยุติธรรม จึงทำให้ต้องมีหนี้สินรุงรัง เครื่องยืนยันได้ดีที่สุด
ก็คือคำบรรยายในหนังสือ "ทรัพย์ศาสตร์" ของพระยาสุรียานุวัตร ผู้ซึ่งเคยเป็นเสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาแล้วระยะหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงสภาพชีวิตเกษตรกร
ตอนหนึ่งว่า

... ชวานาที่ยากจนซัดสนด้วยทุน ต้องออกแรงทำงานแต่ลำพังตัวด้วยความเห็นค-
เห็นอยู่เพียงใด ยอมจะเห็นปรากฏอยู่ทั่วไปแล้ว ในเวลาที่ท่านอายุ เสบียงอาหาร
และผ้านุ่งหมไม่พอ ก็ต้องซื้อเชื่อเขา โดยต้องเสียราคาแพง หรือต้องกู้เงินเขา

๗๔ เทศกาลบาล เล่ม ๗ (๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๘) หน้า ๒๗๘.

๗๕ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๓.๑/๑๑
แมนเมอร์แรนคัม การที่จะแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทรามให้กลับเจริญดีขึ้นของเจ้าพระยา
วงษาอุปราช ๒๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๘.

ไปซื้อ ก็ต้องเสียคอกเบี้ยอย่างแพงเหมือนกัน เมื่อเกี่ยวข้าวได้ผลแล้ว ไม่มีกำลัง และพาหนะพอจะขนไปจากลานนวดข้าว หรือไม่มียุ้งฉางสำหรับเก็บข้าวไวขาย เมื่อเวลาข้าวในตลาดจะขึ้นราคา ก็ต้องจำเป็นขายข้าวเสียแต่เมื่ออยู่ในลานนั่นเอง จะใครว่าค่าตัวสักเท่าใด ก็ต้องจำใจขาย มิฉะนั้นจะไม่ไคเงินในขณะนี้เขาทันกำหนด สัญญา ต้องเสียเปรียบเพราะมีทุนน้อยเช่นนี้ ที่สุดเมื่อขายข้าวไคเงินเชิงแล้ว บวุงที่ ก็จะไม่ไคเงินในขณะนี้เขาพอคุดค่า สิ่งของซึ่งจำเป็นของบริโภคในการเลี้ยงชีพแท้ ๆ เมื่อปีหน้าจะต้องทำนาต่อไปก็ต้องเป็นหนี้เข้อีก หนี้ใหม่ถมหนี้เก่า มากหนักขึ้นทุกปีไป แรงที่ไคออกไปโดยความเหน็ดเหนื่อย และความซึ่งต้องทรมาณกายอดุสสาทุกแดดฝนลำบากมาเป็นหนักหน่วงนั้น ก็ไม่ทำให้เกิดผลเป็นทรัพย์สินของตัวเอง ไคเท่ากับออกแรงทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นฝ่ายเดียวเป็นแท้ ความเป็นที่นาสมเพชนัก.

เกี่ยวกับเรื่องการกู้ยืม การเช่านา และการขายข้าว นั้น เจ้าพระยาวางษา-
นุประพัทธ์ไคกรามบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

... เมื่อไม่มีเงินจะจับจ่ายใช้สอยก็เที่ยวกู้ยืมกัน ทำสัญญาส่งตนแลคอกเบี้ยเป็นเงินอย่างค่าถึงซึ่งละ ๑๕ บาท ถ้าสัญญาให้เป็นชวาก็ยิ่งเรียกเอามาก ๆ ถ้าคิดเป็นเงินที่จะซื้อขายไคก็ยิ่งแรงกว่าส่งตนแลคอกควยเงิน ครั้นไคข้าวในนาเจาหนาทก็เก็บเอาไปเกือบหมด การขายฝากแลจ่านำเรือกสวนไรนาแลพาหนะเช่น เรือกแพที่อาศัย ประกอบการทำมาหากินเจริญขึ้นมาก ผู้ที่เอานาไปจ่านำหรือขายฝากไคซึ่งเวลาทำกินก็คองหันเขาทำนาที่ไคจ่านำหรือขายฝากไคนั้นเอง ถ้าเป็นนาที่จ่านำไค เจาหนี้ก็เรียกเป็นชวหรือเป็นเงินตามทีตกลงกัน ถ้าขายฝากไคก็เรียกคาวัยการเทาผลที่ไคไคคาคาเขาจากนานั้น ส่วนอัตราคาคาเขาที่เป็นธรรมนิยมตามหัวเมืองมณฑลนั้นแรงยิ่งกว่าในมณฑลกรุงเทพฯ นานอย่างไคเรียกคาคาเขาที่นาที่จะทำไคชว ๑๐ เกวียน เก็บเป็นคาคาเขาถึง ๔ เกวียนอย่างต่ำ เรียกคาคาเขาถึงเกวียนละ ๑๐ และ ๑๕ สัก ถ้าตกลงไคคาคาเขาเป็นเงิน ก็คองสูงเงินคาคาเขาลวงหนาก่อนที่จะไคผลในนา ผู้ที่เขานา เขาทำเช่นนิยมจะเป็นผู้ไร้ทรัพย์สินโดยมาก ก็คองไปกู้เขามาไค ถ้าไปไคทำนาไม่ไคผล หนี้สินก็ยิ่งนงนึ่งทับถมมากขึ้น หรือถ้าทำนาไคผลบาง เมื่อไคหนี้แล้วก็เกือบไม่มีข้าวเหลือไคไวบริโภค ผู้ที่มีทรัพย์สินหรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องชว เหล่านี้มักเป็นพวกเงินพอกชวโดยมาก เพราะเป็นคนรู้จักเข้คคคุมเงินทอง แลรู้จักคคคคทุนกำไร นาแถวสะแกกรุง (เมืองอุไทย) แมแต่ชวานาที่อยู่ตามบานคูนก็มีผู้ลงมากู้ยืมและจ่านำที่นาแกพอกชวมาก เงินคนหนึ่งมีนากันคนละมาก ไค เขาเรียกคานาตามธรรมเนียมและอัตราที่กรามบังคมทูลพระกรรามาแล้ว

ส่วนการซื้อชายชาวนั้นแล้ว ตามท่าทาง ๆ ที่ชาวบ้านคอนุกตกลงมาถึง จึงก็เป็นเจ้าของท่าผูกขาดเสียหมด จะนำชาวลงมาซื้อชายแก่เรือพ่อค้าชาวเองไม่ได้ ตั้งชุมนุมกันอยู่ในนาหรือในป่า ต่อกตกลงราคากันแล้ว จึงอนุญาตให้หน้าเกี่ยวลงมายังท่าเรือได้ เพราะเหตุบางอย่างที่ไคกราบมังคมทูลพระกรุณามานี้ คนไทยชาวนาจึงพากันเป็นหนี้สินยากจนลงทุกที. ๗๖

อีกปัญหาหนึ่งที่ทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวนา ก็ได้แก่เรื่องค่าเช่านา ดังรายงานที่ว่า

... ปัญหาเรื่องค่าเช่า ทำให้ชาวนาเดือดร้อนมาก ค่าเช่ารายแรงกว่าค่านาหลายเท่า และต้องเสียเป็นจำนวนเงินตายตัวควย เช่นขอรับเช่ามาทำ ๑๐๐ ไร่ อัตราค่าเช่าไร่ละ ๔ บาท เป็นเงิน ๔๐๐ บาท แต่เมื่ออุปัทวเหตุทำนาได้ผลเพียง ๒๐ - ๓๐ ไร่คั้งนี้ เงินที่ชายชาวนาได้ก็ไม่พอที่จะเสียค่าลูกจูง และค่าใช้จ่ายอยู่แล้ว จะมีเงินที่ไหนมาชำระค่าเช่า ๔๐๐ บาท ส่วนค่านาที่ควรจะต้องเสียเพียง ๒๐ ถึง ๓๐ บาทนั้น พอจะเบียดบายหาชักมาเสียได้โดยเป็นเงินแค่เล็กน้อย. ๗๗

การที่เกษตรกรต้องเช่าที่ทำกินก็เนื่องจาก เกษตรกรได้นำเอาเรือกสวนไร่นาของตนไปจำนำหรือขายฝากไว้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ ที่ดินก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น พวกที่มีเงินจึงหันมาหาประโยชน์จากการซื้อที่ดินไว้มาก ๆ เพื่อขายเอากำไรหรือให้เช่า ดังจะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า

๗๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข กษ. ๑/๑๒
รายงานตรวจการเพาะปลูกของประเทศสยาม ของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
๑๗ กันยายน ๒๔๕๔.

๗๗ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๓.๑/๑๑
รายงานชาหลวง ๓ คน กราบทูลกรมหลวงคำรกราชานุภาพ ๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.

... ในทุ่งหลวงนี้ มีนาหลายหมื่นไร่ แต่เป็นนาของผู้มีทุนโดยมาก และผู้ที่ไม่มีทุนก็มาอาศัยเขาทำ เขาของนาไม่ไช่ผู้ทำนาเองทั้งหมดคงอาศัยแรงงานราษฎร เขารับไปทำ. ๗๘

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การที่เกษตรกรไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองนั้น ไม่ใช่เพียงจะเกิดขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่ได้มีมานานแล้วตั้งแต่เมื่อระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองได้ มาเป็นแบบการค้า

จากข้อเท็จจริงที่ไต่ถามมากล่าวไว้นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความยากจนขัดสนทรุคโทรมในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนา อันเนื่องมาจาก ไม่มีทุนเป็นสาเหตุพื้นฐาน จึงทำให้ชาวนาต้องยอมเสียเปรียบในเรื่องอื่น ๆ ตามมา ปัญหาเหล่านี้สามารถจะแก้ไขได้โดยใช้วิธีการของ "สหกรณ์" เข้ามารช่วย เพราะสหกรณ์หาทุนจะให้สมาชิกกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ นอกจากนี้สหกรณ์ขายพืชผลก็จะอำนวยความสะดวกให้โดยรับฝากหรือรับซื้อเสียเองและถ่วงราคาขายในเมื่อใดราคาดี ทั้งยังแบ่งส่วนเฉลี่ยกำไรให้แก่สมาชิกในวันสิ้นปีอีกด้วย ส่วนสหกรณ์ผู้บริโภครักจะจัดหาสินค้าต่าง ๆ มาจำหน่ายด้วยราคาย่อมเยาและมีคุณภาพดี และยังเฉลี่ยกำไรให้สมาชิกตามส่วนแห่งการซื้อขายในวันสิ้นปีเช่นเดียวกัน แต่ตามความเป็นจริงปรากฏว่ากิจการสหกรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๗๕ นั้น ดำเนินไปอย่างเชื่องช้าและไม่ทันต่อเหตุการณ์ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) ฉะนั้นจึงทำให้ชาวนาคงอยู่ในสภาพทรุคโทรมจนยากที่จะแก้ไขได้.

๗๘
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข กษ. ๓๖๑/๑๑

ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์ ถึงกรมหลวงคั่งรังราคานุภาพ ๑๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕.